

SLOVENSKO-ČESKÁ A ČESKO-SLOVENSKÁ DVOJJAZYČNÁ LEXIKOGRAFIA. VÝVINOVÝ PREHĽAD OD 19. STOROČIA PO SÚČASNOSŤ. ČASŤ I¹

Katarína Gajdošová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Letenská 4/123, 118 51 Praha 1

e-mail: katarinag11@gmail.com

K. GAJDOŠOVÁ: Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Times. Part I. *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 5 – 6, p. 274 – 319.

Abstract: The paper gives an overview of the bilingual Czech-Slovak and Slovak-Czech lexicographical works, i. e. the small- and mid-sized dictionaries from the late 19th century up to the first half of the 20th century. The paper aims to map and describe the dictionaries. It also gives an insight into the Czech-Slovak and Slovak-Czech relations. The paper is focused on their mutual influence while compiling dictionaries, typological similarities and differences of the dictionaries, as well as the conceptual differences concerning the development of bilingual lexicography.

Key words: dictionary, lexicography, bilingual, Slovak-Czech, Czech-Slovak, Karol Kálal, Karol Salva, Josef Bradáč, František Frýdecký, Peter Kompíš, Josef Štefan Kubín, Peter Tvrdivý, Miroslav Kálal, Ján Garaj, Vladimír Šedivý

Od rozdelenia Česko-Slovenska uplynulo už temer 22 rokov. Ide o časový úsek predstavujúci zhruba jednu generáciu – aj v tom možno vidieť jeden zo spoločenských dôvodov aktuálnosti problematiky slovensko-českej a česko-slovenskej lexicografie. V čase, ktorý vyvoláva potrebu nových dvojjazyčných prekladových slovníkov, aktualizuje sa aj otázka cesty, ktorú lexicografia zameraná na porovnávací obraz slovnej zásoby slovenčiny a češtiny prešla v predchádzajúcich obdobiach. Z hľadiska prípravy dvojjazyčných slovníkov je významná predovšetkým existencia spoločného štátu – historický, kultúrny a politický vývoj a používanie oboch jazykov počas koexistencie v jednom štátnom spoločenstve prirodzene vplývali aj na potrebu ich reflexie v lexicografických dielach. Dvojjazyčné česko-slovenské a slovensko-české slovníky mali pomáhať budovať vedomostnú lexikálnu bázu príslušníkov druhého jazyka v záujme dvojjazykovej komunikácie, porozumenia textom v druhom jazyku, pri vzájomných prekladoch textov rozličného druhu či pri osvojovaní si druhého jazyka. Praktický poznávací aspekt existencie dvojjazyčných slovníkov aj takých blízkych jazykov, ako sú slovenčina a čeština, je nespochybniteľný – na túto funkciu boli a sú orientované predovšetkým diferenciálne slovníky. V slovenskej teórii dvojjazyčnej lexicografie sa vyzdvihujú aj ďalšie funkcie dvojjazyč-

¹ Príspevok vyšiel s podporou Grantovej agentúry Českej republiky v rámci projektu č. P406/11/2304 *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*.

ných lexikografických diel – popri poznávacej a prekladateľskej aj ich konfrontačná a sprostredkovateľská funkcia (Sekaninová, 1996, s. 118). Dvojazyčné slovníky presahujúce úroveň diferenčných slovníkov prinášajú aj v česko-slovenskom kontexte konfrontáciu lexikálnych sústav dvoch jazykov, predstavujú vklad do širšej problematiky lexikálnej konfrontácie a sprostredkujú informácie o lexikálnej zásobe oboch jazykov aj nad rámec praktických potrieb dvoch jazykových spoločností.

Osobitne sa potreba dvojazyčných slovníkov zdôrazňuje v súčasnosti, po zmene štátneho usporiadania v roku 1993. Prirodzenou reakciou na zmenenú jazykovú situáciu sú malé vreckové, cestovné a im podobné slovníky. Verejnosť však očakáva aj nové slovníky podobné SLOVENSKO-ČESKÉMU SLOVNÍKU z roku 1968 Želmíry Gašparikovej a Adolfa Kamiša a akademickému ČESKO-SLOVENSKÉMU SLOVNÍKU z roku 1979, ktorý vznikol v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pod vedením Gejzu Horáka. Na túto potrebu reagujú dva aktuálne výskumné granty *Konfrontačný výskum slovnjej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra*, riešený v JÚLŠ SAV, a *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*, riešený v ÚJČ AV ČR, v rámci ktorých sa nové dvojazyčné slovníky pripravujú.

V príspevku, ktorý si kladie za cieľ priniesť vývinový pohľad na slovensko-českú a česko-slovenskú lexikografiu, sumarizujeme (s krátkym náčrtom predhistórie) produkciu dvojazyčných slovníkov od konca 19. storočia. V nasledujúcej tabuľke uvádzame prehľad jednotlivých slovníkov, ich autorov, rokov vydania a rozsahu.

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Slovník slovenskočeský a československý	Karol Kálal, Karol Salva	1896	4 000
Slovníček slovensko-český a česko-slovenský (Slovníček slovensko-český a česko-slovenský)	F. F. ²	1917 ³ (1918 ⁴ , 1919 ⁵ , 1920 ⁶)	5 000
Malý slovensko-český slovníček	Josef Bradáč	1919	4000

² Na prednej strane slovníčka sú uvedené len iniciály F. F. Predpokladáme, že ide o Františka Frýdeckého, ktorý vydal tento slovník vo vydavateľstve Františka Bačkovského.

³ Prvé vydanie tohto slovníčka vyšlo pravdepodobne v roku 1917 (porov. Hayeková, 1991, s. 152).

⁴ <http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00070/70/000707092.htm>

⁵ http://www.books2ebooks.eu/odm/orderformular.do?formular_id=133&sys_id=000944259

⁶ V roku 1920 vyšiel slovník ako súčasť edície *Slovníčky cizích řečí „Globus“: Slovníček slovensko-český a česko-slovenský*, no nachádzame aj vydania, ktoré nie sú datované.

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Príruční slovník česko-slovenský a slovensko-český	František Frýdecký, Peter Kompiš	1919	15 000
Slovník slovenskočeský (diferenciální)	Josef Štefan Kubín	1920	6 000
Česko-slovenský diferenciální slovník	Peter Tvrďý	1922	6 000
Doplňok k Česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku	Peter Tvrďý	1923	9 000
Slovenský slovník z literatury aj nárečí (slovensko-český diferenciální)	Karol Kálal, Miroslav Kálal	1923	4 000
Príručný slovník diferenciální a synonymický	Ján Garaj	1937	7 000
Diferenciální slovník česko-slovenský	Vladimír Šedivý	1937	4 000
Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih	Jaroslav Nečas	1960?, 1962 ⁷	2 400
Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů	Jaroslav Nečas, Miroslav Kopecký	1964	15 000
Príruční slovník česko-slovenský a slovensko-český	František Frýdecký, Peter Kompiš	1919	15 000

⁷ V druhom vydaní slovníčka, ktoré sme mali k dispozícii, nie je uvedený rok vydania. V knižničných zdrojoch však figuruje rok 1962, napr. <http://www.worldcat.org/title/slovensko-cesky-slovnicek-na-pomoc-ctenarum-slovenskych-knih/oclc/85469790>, http://books.google.sk/books/about/Slovensko_český_slovník%C3%ADček.html?id=9cj3nQEACAAJ&redir_esc=y, ale nachádzame aj rok vydania 1960 (<http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00070/51/000705169.htm>), pričom v úvode druhého vydania slovníčka sa uvádza, že ide o dotlač, keďže prvý náklad sa veľmi rýchlo vypredal a slovníček bol medzi používateľmi žiadaný. Nazdávame sa, že je možné, že prvé vydanie slovníčka vyšlo v roku 1960, druhé – prepracované vydanie, v roku 1962: „Protože první vydání bylo ve velmi krátké době rozebráno a ve Středočeském kraji je po něm stále živá poptávka stejně jako po slovenských knihách, přistupuje nyní k novému rozšířenému a přepracovanému vydání KNIHA, n. p. Středočeského KNV (Nečas, 1962?, s. 5).

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Slovensko-český slovník	Želmíra Gašparíková, Adolf Kamiš	1967 (1983, 1984, 1986, 1987)	50 000
Česko-slovenský slovník	Gejza Horák a kol.	1979 (1981)	60 000
Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov	Konštantín Horecký, Katarína Horecká, Bohuslav Kortman	1997	10 000
Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty	Magdaléna Feifičová, Vladimír Němec	2000, 2009 ⁸	7 000
Česko-slovenský, slovensko-český slovník	Táňa Balcová, Štefan Greňa	2004	35 000

Cieľom predkladaného opisu je naznačiť vývin slovensko-českej a česko-slovenskej dvojazyčnej lexikografie, charakteristiku makro- a mikroštruktúry sledovaných lexikografických publikácií, ich určenie a ciele, ako sú formulované v úvodoch slovníkov – a zaradiť ich do dobového spoločenského a odborného kontextu. Nekladíme si za cieľ komplexne hodnotiť adekvátnosť spracovania lexém v jednotlivých slovníkoch – hoci ide o závažnú problematiku, presahuje rámec danej štúdie. V jednotlivých prípadoch odkazujeme v tomto smere na kritické posudky v recenziách. Na porovnanie spôsobu zachytenia slovnej zásoby v slovníkoch ponúkame obraz vývinu spracovania diferencných lexém *ísť, chodiť – jít, chodit / jet, jezdit a kázeň, disciplína – kázání, kázeň* v jednotlivých slovníkoch.⁹

Ako prvý obojsmerný dvojazyčný slovensko-český a česko-slovenský slovník vystupuje v našom prehľade slovník česko-slovenskej dvojice autorov Karola Káala a Karola Salvu SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKOSLOVENSKÝ (1896). Česko-slovenská dvojazyčná lexikografia, presnejšie zachytávanie a spracúvanie českých a slovenských lexikálnych diferencií, má však hlbokú predhistóriu a ukladá sa integrálne do vývinu českej a slovenskej lexikografie (k celostným obrazom pozri Jóna,

⁸ V roku 2009 vyšlo tretie doplnené vydanie v spoluautorstve Magdalény Feifičovej a Anny Němcovej.

⁹ Pri prvej skupine lexém ide predovšetkým o to, či a akým spôsobom sa v lexikografickom spracovaní premieta osobitosť ekvivalencie p odmiernená absenciou českého protikladu protikladu *jít – jet* v slovenčine, v druhom prípade o medzijazykovú homonymiu substantív *kázeň – kázeň* v slovenčine a v češtine (k vývinu sémantiky slova *kázeň* v starej slovenčine pozri Majtánová, 1973). Pri dokladoch a ukázkach zo slovníkov sme zvolili zápis totožný so zápisom v jednotlivých slovníkoch so zachytením príslušného typu písma. Príklady hesiel začlenené do textu príspevku oddeľujeme lomkou (/), aj pri týchto heslách sa rámcovo snažíme zachovávať pôvodný spôsob zápisu v príslušných slovníkoch.

1950/51; Blanár, 1961; Palkovič, 1962; Hayeková, 1979; Hladká, 2005a,b; Hladká – Martincová, 2008). Z okolností, ktoré sa podpísali na súbežnej prítomnosti českých a slovenských lexém v spracúvaní českej a slovenskej slovnej zásoby, predovšetkým vo viacjazyčných lexikografických dielach, ale aj vo vzájomnom porovnaní v publikáciách rozličného typu, možno v historickom ohliadnutí spomenúť predovšetkým prítomnosť češtiny ako kultúrneho kódu v slovenskom prostredí v predkodifikačnom období (a v zmenenom postavení do istej miery aj v nasledujúcom čase) a koncepciu spoločného československého jazyka, od ktorej sa odvíjala prítomnosť slovenskej lexiky v lexikografickom spracovaní slovnej zásoby češtiny v období národného obrodzenia aj neskôr (na českej strane predovšetkým v dvojazyčných slovníkoch Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna a Františka Štěpána Kotta, no aj na slovenskej strane v česko-nemecko-latinskom slovníku Juraja Palkoviča). Osobitnú a širokú problematiku v tomto smere predstavuje porovnávací pohľad na slovenskú a českú slovnú zásobu vo viacjazyčnom slovníku Antona Bernoláka, ktorý na jednej strane v delimitačnom prístupe k češtine zachytáva slovnú zásobu slovenčiny a v ktorom sa viac menej systematicky spracúvajú české ekvivalenty k slovenskej lexike, no ktorý sa súčasne stal aj bohatým zdrojom slovenských slov spracovaných v česko-nemeckých (resp. nemecko-českých) slovníkoch. Prítomnosť slovenských lexém v dvojazyčných slovníkoch spracúvajúcich slovnú zásobu češtiny, či už ako alternatívnych ekvivalentov nemeckých heslových slov (s označením *sl.* v dvojdielnom slovníku J. Dobrovského DEUTSCH-BÖHMISCHES WÖRTERBUCH, 1802, 1821) alebo ako synonymných (diferenčných) výrazov pri českých heslových slovách, resp. ako samostatných heslových slov (s označením *sl.* v dvojdielnom slovníku J. Palkoviča BÖHMISCH-DEUTSCH-LATEINISCHES WÖRTERBUCH: MIT BEYFÜGUNG DER DEN SLOWAKEN UND MÄHREN EIGENEN AUSDRÜCKE UND REDENSARTEN, 1820, 1821 a *slc.* v päťdielnom SLOVNÍKU ČESKO-NĚMECKOM J. Jungmanna, 1834 – 39) a vzájomných vzťahov zachytenej slovnej zásoby predstavuje stále nevyčerpanú výskumnú tému. Osobitné označovanie uvádzaných slovenských lexém môže z nášho hľadiska predstavovať istý predstupeň „diferenčného obrazu“ a rozsiahle zachytenie slovenskej lexiky (za ktorým stojí úsilie a spolupráca celej plejády českej a slovenskej inteligencie, zo slovenskej strany spomeňme okrem Juraja Palkoviča aspoň Juraja Ribaya, Štefana Lešku a Pavla Jozefa Šafárika) malo a v spätnom pohľade zameranom na vzájomný vzťah slovenčiny a češtiny v historickom vývine aj má veľký význam. K „vlastným“ česko-slovenským či slovensko-českým dvojazyčným slovníkom však tieto lexikografické diela, ktoré neboli zamerané na konfrontáciu českej a slovenskej slovnej zásoby, nepatria.¹⁰

¹⁰ Do tejto skupiny českých slovníkov zachytávajúcich v rámci nazerania na spoločný československý jazyk v istom rozsahu aj slovenskú lexiku patrí JURIDISCH-POLITISCHE TERMINOLOGIE FÜR DIE SLAWISCHEN SPRACHEN ÖSTERREICHS (1850) (pripravený pod vedením P. J. Šafárika, na ktorom sa zo

Hodnotenie „prvý česko-slovenský diferenciálny slovník“ možno v literatúre dotýkajúcej sa dvojjazyčnej lexicológie stretnúť pri viacerých dielach. Najstarším z nich je VYSVĚTLENÍ SLOV STARÝCH ČESKO-SLOVENSKÝCH I NĚKTERÝCH CIZÍCH V BIBLI PĀNĚ, ČTOUCÍM ČECHŮM, SLOVÁKŮM A MORAVANŮM K SNADNĚJŠÍMU SROZUMĚNÍ od Štefana Lešku, publikované ako príloha k Palkovičovmu vydaniu tzv. Prešporskej biblie (Biblia sacra, 1808).¹¹ Nie každé z vyše 1 100 spracovaných hesiel obsahuje informácie týkajúce sa lexikálnych diferencií (nejde o takto koncipovaný text a mnohé heslá sú čisto encyklopedického charakteru), je však veľa takých, ktoré podávajú zaujímavý obraz diferenčných lexikálnych javov. Podávané vysvetlenia sú rozličného typu, pričom spracovanie informácie má nezriedka podobu rozsiahlejšieho výkladu. Porov. napr. podanie slov *březí, chovačka* a *kázeň*:

Březý, o dobytku, když má v žiwotě mladé. U Slowáků gefť to giž nynj neznámé flowo, mjfto něhož při každém pokolenj giného užjwagi. Ku pr. o owcy, kotná, zkotná; o kráwě, telná, ftelná; o hřebicy, hřebná, zhřebná, t. p. ginde ginak. Chowačka, chůwa, opatrownice děťj, pěftaunka; 2) kteráž djťe prfy kogj, (flow. nadája) a chowá y pěftuge; kojná chůwa, (flow. dogná chůwa, dogka). Kázeň, nenj kázanj, gakož někteřj fmýfllegj, ale gefť wůbec cwičenj, naprawowánj, k dobrému wedenj, a při něm zdržowánj třebas y s třeftánj mpoženě, a odťud y famé třeftánj flowe někdy kázeň, něm. Zucht, lat. Disciplina.

Leškovo spracovanie výseku slovnej zásoby vo VYSVĚTLENÍ SLOV STARÝCH predstavuje vzácny doklad sústredenia pozornosti na vzájomné vzťahy českej a slovenskej lexiky, pričom zvolená podoba spracovania ponúkala autorovi priestor na formulovanie mnohých dôležitých postrehov.

K predhistórii (resp. už aj k histórii) vlastnej slovensko-českej dvojjazyčnej lexicografie patria slovníčky Dušana Wiléma Lambala a Boženy Němcovej, z ktorých prvý bol pod názvom SLOVNÍČEK SLOVENSKÝ publikovaný v Časopise českého

slovenskej strany podieľali aj J. Kollár a K. Kuzmány) a rozsiahly viacväzkový ČESKO-NĚMECKÝ SLOVNÍK ZVLĀŠTĚ GRAMMATICKO-FRASEOLOGICKÝ Š. F. Kotta (1878 – 1893 a dodatky) využívajúci predchádzajúce lexicografické diela a spracúvajúci slovenskú lexiku aj na základe rozsiahlej excerpcie z dobových zdrojov.

¹¹ Skutočnosť, že Leškov slovník bol uverejnený v Palkovičovom vydaní biblie viedla niektorých lingvistov k záveru, že autorom aj tohto slovníka bol J. Palkovič v spolupráci so Š. Leškom (napr. E. Jóna, 1970). V súvislosti so slovníkovou prílohou Š. Lešku treba predsa ešte spomenúť aj slovníček J. Palkoviča, ktorý uverejnil v r. 1800 ako prílohu k vlastnému prekladu knihy KUNŠT PRODLAUŽENÍ ŽIWOTA LIDSKÉHO od D. Krištofa Viliama Hufelanda. Podobne ako slovníková príloha k biblii sleduje cieľ priblížiť neznáme slová – a má tým aj niektoré črty česko-slovenského slovníka. Slovníček s názvom WÝKLAD NĚKTERÝCH NEZNÁMEJŠICH A KUNŠTOWNICH W TĚTO KNIZE UŽIWANÝCH SLOW, PRO NEUČENÉ A ČĚŠTINY MÁLO POWĚDOMÉ zachytáva 291 „neznámejších slov“, pričom časť z nich predstavujú české slová sprevádzané slovenskými ekvivalentmi, napr. *horký, horaucý, velmi teplý; hořký, horký, trpký; lázeň, kaupel; línost, leniwost; najednau, naraz* (pozri Tvrdoň, 1978).

museum (Lambl, 1848, s. 198 – 216, 305 – 337), no druhý ostal v rukopise a publikovaný bol až zásluhou editora M. Novotného ako SLOVENSKÝ SLOVNÍK v zobraňovaných spisoch B. Němcovej (Dílo Boženy Němcové XIII, Putování po Slovensku, 1930, s. 255 – 344). V lexikografickej práci D. V. Lambla a B. Němcovej ako predstaviteľov romantickej generácie so slovanským cítením a filologickými „zberateľskými“ záujmami, možno vidieť aj prejav vnútorného záujmu a nadšenia z rozličných lexikálnych „zřn“, ktoré „dříwe we všední nepoznanosti pohozená byla, a přeďce zanáwawé obsahují úkazy wnitřního žiwota řeči národní“, mnohé „tak podiwu hodná, krásná a zwláštností swau mysl téměř okauzlující“ (Lambl, 1848, s. 200 – 201). Medzi slovníkmi D. V. Lambla a B. Němcovej existuje nadväznosť podmienená rozličnými okolnosťami (medzi iným analogickou inšpiráciou na Slovensku, kontaktom so slovenskou inteligenciou, predovšetkým inšpiratívnym pôsobením Sama Chalupku, napokon aj ich vzájomným blízkym vzťahom), predsa však možno v metóde spracovania obidvoch slovníčkov vidieť viacero rozdielov. Publikovaný Lamblov slovník, obsahujúci vyše 1 000 hesiel (vzhľadom na hromadenie synonym, resp. inými vzťahmi spätých slov v heslách však podstatne viac spracovaných slov) nadväzuje na prax predchádzajúcich dvojazyčných (česko-inojazyčných) slovníkov v tom, že slovenskú lexiku zachytáva často v bohemizovanej podobe, pri asi tretine spracovaných slovenských slov uvádza moravský pôvod¹², často sa poukazuje na južnoslovenské paralely slovenských slov, resp. aj slovotvorných prostriedkov. Rozsiahlejší slovník Boženy Němcovej (obsahuje okolo 1 500 hesiel) zásadnejšie smeruje k zachyteniu lexiky v slovenskej podobe (hoci sa to nie vždy darí a napokon, „slovenskosť“ o. i. naruša napr. to, že morféma *sa* je v publikovanej podobe slovníka systematicky uvádzaná ako *se*)¹³, zachytená slovná zásoba pochádza z územia Slovenska a v menšej miere odkazuje k iným slovanským jazykom. K rozdielom, súvisiacim s časovým odstupom, patrí aj uplatnenie rozdielnej pravopisnej konvencie. Obidva slovníky spája to, že majú isté publikované textové paralely, cestopisné a etnografické zápisky, v ktorých sa slovenské lexémy vyskytujú aj vysvetľujú,¹⁴ ako aj podobný

¹² Mnohé slová „moravského pôvodu“ sú označené značkou R. Aj tu sa ukazuje prítomnosť a osobitosť česko-slovenských väzieb – D. Lambl ich zachytil v Rusave pod Hostýnom u národoveckého vzdelanca, farára Daniela Slobodu, Slováka (švagra J. M. Hurbana) pôsobiaceho v moravskom prostredí. V začlenení moravskej lexiky (ktorá sa tu v mnohom, nie však úplne prekrýva so slovenskou) možno u D. Lambla vidieť priemet vnímania slovenskosti moravských nárečí.

¹³ Otázka pôvodnej „slovenskej podoby“ spracovaných lexém a dokladového materiálu v slovníku je (hoci na inom základe) podobne ako v próze B. Němcovej relativizovaná vydateľskou koncepciou a praxou – na možnosť chybného prepisu z rukopisného materiálu upozorňuje napr. editor zväzku obsahujúceho SLOVENSKÝ SLOVNÍK M. Novotný.

¹⁴ Dušan Lambl v r. 1947 publikoval svoj opis cesty na Slovensko pod názvom ZÁPISKY CESTUJÍCÍHO PO SLOVENSKU na pokračovanie v časopise Poutník, zo slovenských ciest B. Němcovej sú známe a opakovane publikované viaceré texty, ktorými oboznamovala so slovenským prostredím a životom a prispievala k pestovaniu česko-slovenských vzťahov (pozri napr. http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/64/narodopisne_slovensko.pdf).

prístup k spracovaniu lexiky, v ktorom koexistujú netytizované prekladové a výkladové heslá, často encyklopedického charakteru s etnografickým zameraním, obidva obsahujú značný počet proprií. Lamblov slovník zachytáva viac slov aj z literárnych zdrojov, spracovaná lexika sa prekrýva len v istej miere. Obidva slovníky (najmä však slovník B. Němcovej) v značnom rozsahu obsahujú dokladový materiál v podobe zachytených väzieb či vetných vyjadrení. Na ukážku možno uviesť niekoľko prekladových hesiel zo slovníka D. Lambly: *cintlawý, psotný* = *bídný, suchý, vychudlý / čipky* = *krajky / mrholit'* = *poprchávať, wiz romonit / napokon* = *konečne / náčha, ožgrawka, soplawka, chryпка* = *rýma / rušeň* = *Locomotiv. (Slow. Now.)* a zo slovníka B. Němcovej: *bábka, bábika*; *loutka, panna. Puppe. / čušať* *mlčieť, „utúlaj i to děc' e, aby čušalo“.* / *poživeň strova. / žmíkat'* – *vyžmíkat'* – *prádlo ždímat. / ráňať* *ovoce se stromů* – „Něráňaj ty hruške!“ / *skala, skalka* *kámen, kamínek / spratať, pratať* – *vtěsnať*; „šak sa voľako spratáme“. / *sprostý, sprostota* *hloupý, hloupost. „Chlap sprostý ako baraní roh“.* Z výkladových hesiel prinášajúcich aj encyklopedické informácie možno uviesť napr. Lamblove heslá: *čarowati* = *meniť, vymeniť*. Slowáci posilajú své děti do sausedních Němec *na čary*, prijímajúce zato německé děti k sobě, jako w Čechách *na handl. Čarovati* w našem smyslu říká se *porobiti, přeškoditi*; čarodejnice = *stryga. / kaliky*. Děti kaliky (neduživí nalezcenci, mrzáci) přinášejí požehnání do domu, je powěra u Slowáků. Také v ruštině jsou kaliky *bídáci. Kaličiti* někoho = *zmrzačiti. Obkaličil jsem se.* a Němcovej heslá (dokumentujúce zároveň aj prítomnosť dokladového materiálu): *rováš* *vrub, dřevo, na němž šenkýři dluh vroubí; – zářezy. / zapojit' koňa* „zapojil mi kočíš koňa“. – *když mu dá uhorčenému se napít, a rozstůně se. / dvojit' se*; říkat si vy: „nědvojme sa, veť sme svoji“. / *dúchať* *do ohně, „rozdúchaj oheň“* – *nědúchaj do sviece. / vd'ačně, velmi zhusta v řeči užíváno co odpověď na prosbu o nějakou službu. „Mohl bystě mi, pan brat, koně zapojit'?“ „Ah, vd'ačně“* – „Prosila bych pani sestru o (tu) ruži!“ „– Vel'mi vd'ačně, nah sa páči.“

Rukopisné dvojjazyčné slovníky vznikali v 19. storočí aj v slovenskom prostredí. Obraz dvoch zachovaných nepublikovaných textov, LIPTOVSKÉHO SLOVNÍČKA a ČESKO-SLOVENSKÉHO SLOVNÍČKA, sprístupnil vo svojich štúdiách Konštantín Palkovič (1963, 1966). Rukopisný diferenčný česko-slovenský LIPTOVSKÝ SLOVNÍČEK bol nájdený v Belopotockého kalendári z roku 1839. Slovník obsahuje 107 hesiel, za českým slovom je uvedený slovenský ekvivalent, napr. *gicen pažerak / nawrženj plan*. Slovenské ekvivalenty českých slov sú zväčša presné, aj keď niekde nie je správne označená vokalizácia dĺžka, napr. *pilir, lazen* či zamieňa sa písanie *y, i, í, j*, napr. *kipri, daunaty* (Palkovič, 1963). V českej časti slovníčka nie je dôsledne dodržiavaný zápis dvojhĺasky *au (ou)*, napr. *paduch vs. inkaust* (tamže, s. 148). Abecedne zoradený rukopisný slovníček je publikovaný v závere štúdie K. Palkoviča (tamže, s. 153 – 154). Druhým z rukopisných diferenčných slovníčkov je ČESKO-SLOVENSKÝ

SLOVNÍČEK z roku 1850, ktorého predpokladaným autorom bol sedemročný Ivan Branislav Zoch – syn Ctibora Zocha. Slovník obsahuje 475 hesiel. Ide o jednoduchý súpis českých heslových slov so slovenskými ekvivalentmi, napr. *cpat pchať / čtu čítam / kalný mutný, blatný / uprchnut' ujst' / vedro páľčivosť / zboží 1. tovar 2. obilja / zed' múr*. V slovníku sú zaznamenané aj také heslové slová, ktoré sa od slovenčiny odlišujú iba hláskoslovne, napr. *děšť, bída*. Niektoré heslové slová sú uvedené v poslovenčenej podobe, napr. *melún, prebitok*, ekvivalenty naopak v českej podobe, napr. *skalnatá díra* a pod. Pri niektorých heslových slovách sú uvedené aj gramatické kategórie, napr. *vysutý, á, uo* alebo *velim, velel, velet'*. Z hľadiska slovných druhov obsahuje slovník konkrétne substantíva, najmä názvy častí tela, abstraktá a slovesá. Okrem nich v ňom možno nájsť aj frazeologické spojenia, napr. *zabresklo se mi pod lebkou*. Podstatnú časť Zochovho slovníčka obohatenú o porovnanie prítomnosti lexém v inom lexikografickom spracovaní a doklady príslušných hesiel v publikovaných slovníkoch uveřejnil K. Palkovič vo svojej štúdií (Palkovič, 1966, s. 139 – 147).

Tieto slovníčky predstavujú cenné pamiatky z hľadiska sledovania vývinu reflexie vzťahu češtiny a slovenčiny, hoci ich, na rozdiel od slovníkov D. Lambla a B. Němcovej, ťažko možno radíť do vývinového radu cieľavedomej dvojjazyčnej lexicografie sledujúcej vyššie ako osobné praktické ciele.¹⁵

Prvým v rade samostatne publikovaných diferenčných slovensko-českých a česko-slovenských slovníkov¹⁶ je obojstranný SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKO-

¹⁵ Neznamená to ale, že také prípravy (súbežne s prípravami slovníka slovenskej lexiky u viacerých príslušníkov štúrovskej generácie) neexistovali – K. Palkovič v štúdií spomína aj existenciu rukopisného fragmentu česko-slovenskej porovnávacej gramatiky a česko-slovenského slovníka C. Zocha.

¹⁶ O vedomí potreby diferenčných, predovšetkým slovensko-českých slovníkov svedčia však aj „nesamostatné“ slovníčky predstavujúce súčasť iných publikácií, výberov slovenských textov, ktoré koncom 19. storočia vyšli v českom prostredí. Prítomnosť slovensko-českého slovníčka je uvedená priamo v podnadpisoch kníh *KYTKA Z TATIER. ČESKOSLOVENSKEJ MLÁDEŽI Z RÔZNYCH KVIETKOV UVIL STRÝČKO SLAVOŠ. SO SLOVNÍČKOM SLOVENSKO-ČESKÝM (1885) A ZO SLOVENSKEJ CHALÚPKY. POVESTI, KTORÉ ČESKO-SLOVENSKEJ MLÁDEŽI Z ROZLIČNÝCH KVIETKOV VYBRAL A PODÁVA STRÝČKO SLAVOŠ. SO SLOVNÍČKOM SLOVENSKO-ČESKÝM (1886), ktoré v Prahe v edícii Nová knihovna mládeže vydal F. A. Urbánek. Pod pseudonymom strýčko Slavoš tieto zborníky slovenskej poézie a prózy určené aj mladému českému čitateľovi pripravil a slovníčky spracoval Ľudovít Vladimír Rizner (predstavujú tak osobitnú súčasť jeho bohatého diela). Podľa zachovanej korešpondencie navrhoval F. A. Urbánek Riznerovi aj edičný projekt česko-slovenského a slovensko-českého slovníka, ktorý sa však nerealizoval (Midriaková, 1993, s. 128). Do slovníčka v závere knihy *KYTKA Z TATIER* zaradil L. Rizner vyše 500 diferenčných lexém, spracovaných zväčša jednoduchým priradením napr. *daraz, někdy / hrajská, silnice / hrkútať, vrkatí / jednačka, vyjednávaní / kálat', rubati, štípati / kaštieľ, zámek, hrad / naraz, najednou / okopnelé, holé (po roztání sněhu) / pochabý, rozpustilý, výstředně pošetilý / polovačka, hon, honba, lov / šmikna, kovárna / zavýjat', výtí / zore, ranní a večerní záře. Každé sa výber spracovaných slov a aj ich ekvivalentácia viaže na texty publikované v knihe textov, časť heslových slov je uvedená v iných ako základných tvaroch (*čriedy, stáda / chudá, hubená / nepřitúlili, nepřivinuli / vybrdól, vyvázl / zatrepali, zabouchali*) a možno medzi nimi nájsť napr. aj spracovanie spojení, ktoré by sme inak v stručnom slovníčku nečakali (*klamárska parapút', lživá zberba*).**

SLOVENSKÝ, ktorý zostavili Karol Kálal a Karol Salva. Slovník česko-slovenskej autorskej dvojice vyšiel na sklonku 19. storočia (1896) v tlačiarni Karola Salvu v Ružomberku. Cieľom autorov bolo v „diferencionálnom slovníku“ zachytiť živú rozdielnú slovnú zásobu slovenčiny a češtiny (podľa M. Hayekovej ide o prvý diferenciálny slovník koncipovaný „bez ohľadu na bibličtinu“; Hayeková, 1979, s. 132). Slovník obsahuje približne 4 000 hesiel. Rozsiahlejšiu slovensko-českú časť zostavili autori samostatne (v úvode slovníka nie sú špecifikované zdroje), prezrel a opravil ju Jaroslav Vlček. Stručnejšia česko-slovenská časť, predstavujúca len asi štvrtinu slovníka, bola skoncipovaná na základe slovníka F. Š. Kotta.¹⁷ V pravopise sa autori opierali o dobovo aktuálne publikácie RUKOVÄŤ SPISOVNEJ SLOVENČINY S. Czambela (1892) a NOVÝ RÁDCE GRAMATICKÝ F. Pitráka (1892). V úvode slovníka a v skloňovacích a časovacích tabuľkách zaradených v závere podávajú autori základné informácie o hláskoslovných a tvaroslovných rozdieloch „oboch spisovných nárečí“. Dodatočné hláskoslovné informácie možno nájsť aj v spracovaných heslách, slovník obsahuje napr. heslo Ā: „Ā se čte jako široké e (e^a) a vyskytuje se správně jen po retnicích (b, m, p, v) na př. mäsö, päst' (pest'), hovädo, žriebät'a (hřiběte)“.

Heslové slovo sa uvádza riedeným typom písma, ekvivalent, resp. výklad sa nachádza za čiarkou (*drankať*, neústupně žadoniti / *golier*, limec) alebo za znakom rovná sa (*hriadka* = řádek, záhonek / *oplan* = ničema). Prihniezdované slová riedeným typom písma zachytené nie sú. Čiarka sa využíva skôr v „jednoduchých“ statiach obsahujúcich len heslové slovo a ekvivalent, znak rovná sa skôr v zložitejších koncipovaných heslách, ich využitie je však nesystematické. Súčasťou mnohých heslových statí sú prihniezdované slová oddelené bodkočiarkou napr. *baran* = beran ; *baranica* = beranice ; *baranina* = skopovina / *neskoro*, pozdě ; *neskorý*, pozdñi ; *neskorší* = pozdější, pozdñější ; *neskorej*, *neskoršie* = později / *fujara* = veliká pišťala pastýřská ; *fujarovat'* = na fujaru hráti).

V heslových statiach sa v pozícii heslových slov často uvádzajú hláskoslovné, slovotvorné a lexikálne varianty, resp. synonymá, napr. *držiak*, držgroš, skývražník = skrbllík, držgrešle / *egreš*, põlča = angrešt / *klbo*, *klbko* = klubko ; *klbčít sa* = děti hrajiće si nebo perouće se v klubku se kotálejí = *klbčia sa* ; *psi sa klbčia* ; obrazně i o lidech : *klbčia sa* = rvou se; hádají se / *mihalnica*, *riasa* = brva / *nebohý*, *nebožký* = *nebožtík* / *nenie*, *nie je*, *nieto* = není. Synonymia sa bohato využíva aj na strane ekvivalentov: *drmat'* = lomcovati, klátiti / *fliaskať*, *flasnúť* = pleskati, býti, fackovati / *napukať sa* niečoho = *napapati se*, *nacpati se* / *našský* = našinský, národní, domácí. Niektoré heslové state sú členené na číslované významy, resp. číslicami vyčlenené časti (*osa* = 1. osa 2. vosa)¹⁸, pričom sa (v zátvorkách)

¹⁷ Pri predstavení slovníka venujeme väčšiu pozornosť – aj vzhľadom na jej podrobnejšiu rozpracovanosť – slovensko-českej časti.

¹⁸ Heslo *osa* K. Kálal a K. Salva nespracúvajú.

využívajú aj rozličné typy sémantizácie: *črieslo*, čerieslo = 1. krojidlo (u pluhu), 2. tříslo / *fufniak* = 1. huhňal, 2. houska z černej mouky (bandur) / *hmýriť sa*, hmyziť sa = hemžiti se; *hmýr* = 1. hmyz (hemžící se); 2. hmýr, hmýrenie = hemžení / *nesúci* = 1. nesoucí, 2. nezpůsobilý, nemožný ; nesúcosť.

Ako samostatné heslové state sú spracované niektoré slovtvorné formanty, predpony, napr. *da-*, předpona = ně-, na př. dačo (dač), dakto = něco, někdo, dakedy = někdy, daktorý = některý; dajak (staž. dák), dajaký (staž. dáky) = nějak, nějaký / *dô-*, předpona = dů-; dôchod, dôraz, dôsledný a podobne aj prípony, napr. *-ence* (-ence v. -atá, na př. kuratá v. kurence, jahňatá v. jahnence) a ďalšie *-iac*, *-isko*, *-istý*. V slovníku možno ako heslové slová nájsť aj niekoľko vlastných mien: *Jano*, *Jánoš*, *Ján*, *Janko*, *Janičko* = Jan.

Autori v slovníku využívajú medziheslové odkazy, na súvisiace heslá odkazujú pomocou skratky vz. (viz): *kľavý*, neohebný; prsty zimou zklávely ; kľavosť = neohebnosť ; vz. galbavosť / *nevládať* = nemítí vlády (síly), nemoci ; nevládny = bezmocný ; vz. vládať. Pri niektorých slovách sa zachytáva aj pôvod (z maď., z něm., z lat.): *čútor*, čútorka z maď. = troubel, tiež špička u dýmky ; vz. hryzka. Ojedinele nachádzame poznámky týkajúce sa výslovnosti: *gavčať* (čte se: gaučať), skučeti.

Slovník obsahuje heslové slová zo všetkých slovných druhov, no explicitná slovnodruhová charakteristika (žen., střed., citoslovce) sa uplatňuje skôr výnimočne (*mláďa*, střed. = mládě). Na niekoľkých miestach zachytili autori príslušnosť k dvom rodom, napr. v česlo-slovenskej časti: *hrabě*, (2. p. hraběte), je rodu střed. aj muž. jako kníže = gróf.

Popri prekladových heslách sú v slovníku aj výkladové heslá, heslá obsahujúce etymológiu, heslá zamerané na spriežračnenie diferencií v použití súvzťažných slov a možno stretnúť aj heslá s explicitným subjektívnym hodnotením spracúvaného výrazu:

cedilo = velká torba z houně, v níž nosívají bryndzu (z ní ještě teče = cedí sa, odtud cedilo)

obnôžka (ob-nôžka) = 1. pel, který včela na nožce nese ; obrazní též: práce pilností nasbíraná, na př. literární práce

pokreskáva = nohou o nohu narážeti, až podkovky zakřesají; též podkovkami prudce narážeti o zem

pokora ; znamená též smutek po zemřelých ; celý rok na pokore ; pokorovat = zármutek nad hrobem vypovídati

Femka = spolek, který má účel pamaďarovati hlavně odvážeti slovenské děti do jižních Uher, aby se tam úplně odrodily; slovo Femka je složeno ze začáteč-

ných hlásek, vzatých z maď. jména spolku (v překlade: Hornouherský maďarský vzdělávací spolek) a přípony a.

mrieža, koř. mr. (mriet' = mřiti) = člověk na úmor

kmotr, tak jmenuje otec kmotra svého dítěte a kmotr otce; dítě samo říká kmotrovi krstný otec

knižnica, pěkné slovo m. čes. knihovna; knižný m. čes. knihovní; knižník m. knihovník

Pri medzijazykových homonymách, ktoré sme vybrali na porovnanie spracovania v jednotlivých slovníkoch, možno u K. Kálala a K. Salvu poukázat' (okrem zachytenia variantných podôb *íst'*, *íst'¹⁹*) na explicitné zdôraznenie toho, že slovenčina sloveso *jet'* = *jeti* nemá (inak sa pozornosť sústreďuje na zachytenie gramatických tvarov a súbor predponových derivátov). Pri substantíve *kázeň* je upozornenie na ženský rod.

v slovensko-českej časti:

íst', *íst'* (z *idť*) = *jíti* i *jeti* (*jet'* = *jeti* slovenčina nemá a užíva vedle *íst'* též zvratných: *niešť* sa [na koni], *viezt'* sa); *idem* = *jdu*, *jedu*; *ideš*, *ide*, *ideme*, *idete*, *idú*; *id'* (častejšie: *chod'*) = *jdi*; *najst'* = *najíti*, *najeti*; *odist'* = *odejíti*, *odjeti*; *prejst'* = *přejíti*, *přejeti*; *príst'* (*prijst'*) = *přijíti*, *přijeti*; *síst'* = *sejíti*, *sjeti* dolů; *síst'* sa = *sejíti* se, *sjeti* se; *výnst'* = *vyjíti*, *vyjeti*; *vníst'* (*vôjst'*) = *vejít'i*, *vjeti*

Niektoré z uvedených tvarov slovesa *íst'* zachytávajú autori aj v samostatných heslách

id', *id'že* = *jdi*; vz. *chod'*; *idem*, *jdu*; vz. *íst'*

chod', *jdi*, *běž*; *chod'* chytro = *jdi* rychle

kázeň, žen. = *kázání*

V česko-slovenskej časti slovníka sa heslá *chodit'*, *jít'*, *jet'* a *kázání* (ani *kázeň*) nenachádzajú.

jezditi = *chodit'* vlakom, na voze a na koni

Diferenčný slovník K. Kálala a K. Salvu stojí na začiatku radu dvojjazyčných slovensko-českých a česko-slovenských slovníkov, ktoré sa objavili v nasledujúcom období a ktoré naň nadväzovali (explicitne najmä kálalovský slovník z r. 1923, pozri ďalej). Aj pri neprepracovanosti lexikografickej koncepcie, ktorá sa odráža v dife-

¹⁹ Variantné podoby *íst'*, *íst'¹⁹* možno nájsť v SLOVENSKOM PRAVOPISE S. Czambela (1892), o ktorý sa autori opierali.

rencovanom prístupe k jednotlivým lexikálnym jednotkám (a neraz aj v neprimeranosti spracovania konkrétnych lexém), zachytáva rozsiahly súbor diferenčných lexikálnych javov a predstavuje významné slovníkové dielo. Pri dobovej nevyhranosti spisovnej a nárečovej lexiky je (podobne ako v ďalších lexikografických dielach či dielkach) v slovníku zachytených mnoho z nášho pohľadu nárečových lexém, čím slovník predstavuje istý obraz diferenčných slovensko-českých a česko-slovenských lexikálnych javov v celku národných jazykov.

V období pred vznikom Československa vyšiel ešte SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ – SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ (1917) Františka Frýdeckého obsahujúci približne 5 000 hesiel, publikovaný neskôr v reedíciách (1918, 1919, 1920). Po vzniku Československa pri zintenzívnení vzájomného kontaktu Čechov a Slovákov spolu s rozsiahlym prílevom českých úradníkov (a vôbec Čechov pôsobiacich v rozličných sférach verejného života) na Slovensko vzrástla potreba praktických jazykových príručiek spolu s diferenčnými slovníkmi s cieľom uľahčiť vzájomnú komunikáciu, predchádzať nedorozumeniam a prispievať k osvojeniu si druhého jazyka. V medzivojnovom období boli často jednoduché diferenčné slovníčky súčasťou vydání literárnych diel (predovšetkým) slovenských autorov (porov. napr. Zubatý, 1922; Gregor, 1958), resp. prílohou k vydaniám rozličných jednorazových či periodických publikácií. Napr. MALÝ SLOVENSKO-ČESKÝ SLOVNÍČEK Josefa Bradáča vyšiel ako príloha publikácie KALENDÁŘ STUDENTSTVA ČESKO-SLOVENSKÉ REPUBLIKY vydávanej J. R. Vilímkom (Kalendář na školský rok 1919/1920), SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ – SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ F. Frýdeckého v jednom z vydání (1920, v publikácii nedatované) bol „příručkou“ k novému vydaniu stručnej učebnice F. Vymazala SLOVENSKY SNADNO A RYCHLE (pôvodne vyšla tiež ešte koncom 19. storočia), rozsiahlejší PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK ČESKO-SLOVENSKÝ A SLOVENSKO-ČESKÝ Františka Frýdeckého a Petra Kompiša vyšiel ako doplnok k SLOVENSKEJ MLUVNICI Kamila Suchého (1919). Slovníky tohto typu v jednoduchom spracovaní s priradením (viac či menej primeraných – a v jednotlivých slovníkoch často rozdielnych) ekvivalentov, zväčša bez významového členenia a exemplifikácie, podávajú istý výsek diferenčnej lexiky. Odhliadnuc od toho, že v časti neprimerane spracovanej rozdielnej slovnej zásoby mohli pôsobiť máúco, plnili v danom čase svoju praktickú úlohu. Z dnešného pohľadu predstavujú vývinový stupeň v česko-slovenskej a slovensko-českej dvojazyčnej lexikografii, zachytávajú mnohé zo živej dobovej (aj nárečovej) lexiky a predstavujú obraz dobového vnímania rozdielov v slovnej zásobe.

MALÝ SLOVENSKO-ČESKÝ SLOVNÍČEK Josefa Bradáča (1919) obsahuje približne 4 000 slovensko-českých hesiel. Slovníku autor predradil stručné poučenie o slovenčine, jej nárečovom členení, kodifikácii a hláskoslovných, pravopisných a slovo-

tvorných osobitostiach (záverečná čas prehľadu je venovaná slovtvorným príponám *-astý, -istý, -čizný, -isko*). Heslové slová sú vyznačené tučným typom písma (**vd'ačne, vdični**, rád, s radostí), v niektorých heslách podáva varianty, ktoré sú oddelené čiarkou (**bastvi, baztvi**, vnaditi / **lobda, lobdka, lopta**, míč). Čiarkou je od heslového slova oddelený aj český ekvivalent, resp. viac ekvivalentov (**liace**, oprati, otiže). Slovnodruhovú informáciu sa objavujú zriedka – napr. pri rodových rozdieloch medzi slovenčinou a češtinou (**kura f.**, slepice; **kura n.**, kuře). Nesystematicky sú v slovníku zachytené aj tvarové diferencie, napr. **liez** (leziem, lezieš, lezie), lézti (lezu, lezeš, leze). V mnohých heslách možno stretnúť sémantizáciu uvedenú v zátvorke napr. **drvi**, rozbíjeti, bíti; (o zimí:) lomcovati / **krúti**, točiti; (i v tanci) / **okyd**, hromada (trávy). Sporadicky sa v heslách objavuje číselné členenie, napr. **ani**, 1. ani, 2. jako / **bavi sa**, 1. baviti se, hráti si, 2. meškati, zdržovati se nikde / **čary**, 1. čary (kouzla) 2. výminy), zväčša sa však aj rozdielne významy spracúvajú nerozčlenené, napr. **kocka**, kostka, krychle. Niektoré heslové slová sú spracované s uvedením pôvodu: éljen, (maďar.). Výnimočne sa v heslách zachytáva frazeológia: **lopár**, drevinové prkénko ke krájeniu, „koš“ (dostati „košem“...), pantofel (muž je pod lopárom = pantoflem).

Pri slovese *ís* J. Bradáč podobne ako K. Kálal a K. Salva uvádza na prvom mieste podobu *is*, (významovo nečlenené) české ekvivalenty *jíti* i *jeti* a gramatickú paradigmu slovesa (niektoré tvary sú spracované aj ako samostatné heslá).

chod', jdi, biž

is, **ís**, jíti **i** jeti; **idem**, jdu, jedu; **ideš**, jdeš, jedeš; **ide**, jde, jede; **ideme**, jdeme, jedeme; **idete**, jdete, jedete; **idú**, jdou, jedou;

išiel, išla, šel, šla; jel, jela

kázeň, f., kázání

František Frýdecký, český literárny vedec, zostavovateľ viacerých antológií slovenskej literatúry a editor Československej knižnice, spracoval (opakovane vydávaný) SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ / SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ, ktorý obsahuje viac ako 5 000 hesiel v 158 očíslovaných stĺpcoch²⁰. Východiská spracovania ani materiálové zdroje sa v slovníku neuvádzajú, v úvodnom sprievodnom texte je len krátka informácia o slovenskej výslovnosti. Pri spracovaní slovníčka autor pospájal niektoré písmená s malým počtom hesiel, napr. písmená I, J v slovenskej-českej časti alebo písmená E, F, G v česko-slovenskej časti slovníka (v slovensko-českej časti slovníka písmeno E celkom chýba). Spracovanie heslových statí je jednoduché, bez uvádzania gramatických informácií. Výnimočne je v zátvorkách zachytená výslovnosť, napr. **dieta** (dy-e-ta) sněm. Heslové slovo, zvýraznené tučným typom písma, je v heslovej stati bezprostredne nasledova-

²⁰ V niektorých záznamom nesprávne uvádzané ako čísla strán.

né ekvivalentom (ekvivalentmi) v druhom jazyku (**snorit'** slíditi) alebo výkladom (**pokora** smutek po zemřelých / **priepačky** přeptávky o věně / **skolotanie** slet v kolech dolů). Výnimočne sú na mieste heslového slova zachytené slovotvorné varianty a synonymá (**páper(ie)** prachové peří, pápeří / **stojko, stojnoha** lenoch), zriedkavo je využité hniezdovanie (**dážď'** déšť, **-ník** deštník). Ekvivalenty nie sú číselne rozčleňované. Kumulácia lexém na cieľovej strane tak môže predstavovať synonymné ekvivalenty alebo ekvivalenty k rozdielnym významom heslového slova (**dobiedzať** dožirati, dořirati / **dopýtať sa** doptati se, doprositi se). V slovníku sú časté sémantizačné poznámky v zátvorke, napr. **dolípať'** doléhati, dožirati (o hmyzu) / **rafika** hůl (ve škole) / **hurhaj** povyk, křik (v krmě), resp. začlenené do výkladu bez formálneho oddelenia od ekvivalentu (**gundža** bulka na těle, výrostek na stromě).

F. Frýdecký v slovníku spracúva heslá *íst', kázeň, jeti, jíti, jezdití, kázání* – v slovensko-českej časti variantnú podobu *is* nezachytáva, niektoré tvary slovesa *ís* spracúva ako samostatné heslá:

chod' jdi, běž
íst' jíti i jeti
id' jdi
idem jdu
kázeň kázání

V česko-slovenskej časti sú spracované heslá:

jeti íst'
jezdití chodiť vlakom
jíti íst'
kázání kázeň

PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK ČESKO-SLOVENSKÝ A SLOVENSKO-ČESKÝ od F. Frýdeckého a P. Kompiša (1919) je v porovnaní so Slovníčkem F. Frýdeckého rozsiahlejším lexicografickým dielom, obsahuje okolo 15 000 hesiel. Podľa koncepcie načrtnutej v úvodnej poznámke sledovalo vydanie slovníka dva ciele, slúžiť ako pomôcka v živej reči a vyhovieť čitateľovi slovenskej literatúry (slovensko-česká časť slovníka je preto rozsiahlejšia). Do česko-slovenskej časti sa autori usilovali zahrnúť české slová, ktoré sa na Slovensku používajú zriedka alebo v inom význame alebo sa nepoužívajú vôbec (v písmene I je napr. spracované jediné heslo **inkoust** atrament, tinta, čiernidlo). Pri tvorbe heslára slovensko-českej časti boli okrem živej reči vo väčšej miere využité „nejzryzejší díla slovenského písemnictví“ (medzi excerpovanými autormi sa spomínajú M. Kukučín, J. G. Tajovský, J. Čajak, B. Slančíková Timrava, A. Sládkovič, S. Chalupka, J. Král, J. Botto, K. Kuzmány, P. O. Hviezdoslav). Podľa

úvodných slov autori čerpali aj z dovtedajších lexikografických diel, spomína sa MAĎARSKO-NEMECKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK J. Lósa (1870) a SLOVENSKOČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK K. Kálala a K. Salvu (1896). Za úvodnou poznámkou sa podáva stručná hláskoslovná a pravopisná charakteristika slovenčiny v porovnaní s češtinou.

Lexikografickým prístupom k spracovaniu diferencnej slovnej zásoby slovník nadväzuje na Slovníček F. Frýdeckého. Za výraznejšiu diferenciu možno považovať využitie významového členenia ekvivalentov (**kolej** 1. koľaj 2. kollegium / **gundža** 1. bulka na tile, 2. výrostek na stromi / **padovec** 1. krupobytí, 2. ledovec / **obyčajný** 1. obecný, 2. obyčejný). V porovnaní s Frýdeckého slovníčkom pri niektorých heslách pribudla sémantizácia, napr. **skolotanie** slet v kolech dolù (na př. orla), **okopne** státi se holým (po snihu) – u Frýdeckého len (príliš všeobecné) **okopne** státi se holým. Na druhej strane však bola v spracovaní iných hesiel sémantizácia vypustená, napr. **dolípa** doléhati, u Frýdeckého **dolípa** doléhati, dožírati (o hmyzu). V slovníku sú aj heslové state, v ktorých sa výklad alebo ekvivalent uvádza za znamienkom rovná sa. Ide predovšetkým o state obsahujúce opisný výklad heslového slova (**čujný** = človik s jemným sluchem, bdilý / **olejkár** = slovenský podomní obchodník v Rusku), takýmto spôsobom sú však ako samostatné heslá spracované aj niektoré frazémy, osobitné syntaktické konštrukcie a tvary slov (**kvinde dáti komu** = niekoho opusti / **nevládzem** = nemám sil, nemohu / **cnie sa mi** = stýská sa mi).

Pri porovnávaných lexémach *íst', kázeň, jeti, jíti, kázání, kázeň* sú v slovensko-českej časti (na rozdiel od česko-slovenskej časti so stručným spracovaním jednotlivých hesiel) viaceré tvary a spojenia spracované ako samostatné heslové state.

V česko-slovenskej časti slovník zachytáva (na rozdiel od Frýdeckého slovníčka) aj heslo *kázeň*:

jíti íst'
jeti cestovať, viezť sa
kázání kázeň
kázeň disciplína, poslušnosť

V slovensko-českej časti je ako samostatné heslo v spojení *idem robi* zachytené aj sloveso *ís* v diferencnom limitnom význame.

chod' jdi!
id' = jdi!
ide (mu o kožu) = jde, běží mu o kůži
idem = jdu
idem robot' = budu dělati, právě budu dělati
id'že! jdiž!

íst' jíti i jeti

íst' na prístupky = priženiti se

íst' povedl'a jíti mimo

išiel, išla, išlo = šel, šla, šlo

kázeň, f., kázání

Obojstranný príručný slovník F. Frýdeckého a P. Komiša zachytáva pomerne veľký rozsah diferenčnej slovnej zásoby. Vzhľadom na značný počet nepresností v spracovaní sa mu v dobovom hodnotení ušlo označenia „neúplný a povrchný“ (Weingart, 1923, s. 90; podobne aj M. Hayeková, s. 159), na „veľa hrubých chýb“ v česko-slovenskej časti Frýdeckého slovníka (či už v Slovníčku či príručnom slovníku) upozornil aj P. Tvrdý v úvode k vlastnému spracovaniu diferenčnej lexiky (Tvrdý, 1922). Aj pri odôvodnených výhradách však predstavuje dôležitú súčasť vývinu porovnávacieho pohľadu na slovenskú a českú lexiku.

Český stredoškolský profesor, dialektológ a folklorista Josef Štefan Kubín vydal v roku 1920 SLOVNÍK SLOVENSKO-ČESKÝ (DIFERENCIÁLNI). V stručnej Predmluve sa v slovako-filsky nadnesenom tóne (slovakofilstvo Josefa Kubína sa prejavilo aj v prijatí druhého krstného mena Štefan) odôvodňuje potreba gramatických a slovníkových príručiek zoznamujúcich Čechov so slovenčinou – „nesmí býti Čecha, an by neznal jazyka pokrevných bratří svých! Znalost slovenčiny staniž se neodbytným přívlastkem každého uvědomelého našince!“ (s. 1). J. Kubín hovorí o „kvapné a naléhavé“ potrebe slovenského slovníka – pri opise vlastného spracovania uvádza využitie SLOVENSKÝCH PRÍSLOVÍ A. Zátureckého (1897), RUKOVÁTE S. Czambela (1892) a slovníka K. Kálala a K. Salvu. V úvode ešte stručne charakterizuje niektoré slovenské výslovnostné javy a uvádza zoznam skratiek používaných v slovníku. Slovník obsahuje približne 6 000 hesiel.

V heslových statiach sa za heslovým slovom vyznačeným tučným typom písma uvádza český ekvivalent (ekvivalenty) alebo opisný výklad (**koštial'** kost / **odrátat'** odecísti, odpočítati / **skolotat'** tančítii; snášetii se v kruhu). V záhlaví heslovej state sa niekedy uvádzajú variantné heslové slová, napr. **dedo, detko; vāž, vāža**. V porovnaní so spracovaním v dobových slovníkoch vystupuje ako charakteristický znak Kubínovho slovníka síce nie systematické, no rozsiahle uvádzanie dokladov zo živej reči aj (bez uvádzania zdroja) z literatúry (**burina** chebdí: burinou porastené dvory / **dvojít'** vykati: nikoho si neváži, nikomu nedvojí). V slovníku sa využíva hniezdovanie (**člnok** člun; *člnkovanie* projížďení na člunu / **rozsobáš** rozvod; *rozsobášit'* rozvésti / **samopaš** rozpustilost, čtveráctví; *samopašný* svévolný, rozpustilý; svéhlavý: s-é dievky), sporadicky sa (v súhre s hniezdovaním z hľadiska súčasnej lexikografie aj na nezvyklých miestach) uvádzajú gramatické tvary, napr. **brvno** *de m i n . brvienko* břevno; *plur. brvná, gen. brvien; brvnovica* poražený kmen. Prihniezdované slová rozličných typov sa niekedy, vydelené kurzívou, uvádzajú len začlenené v do-

klade: **belasiet' sa** modrati se; *belasý* dym; kvitnúť *belaso*; *belások* motýl modráček; *belásky* kalhoty modré; *belasit'* modřiti / **fufniak** huhňa; pulina (černá houska); *fufnavý* hlas / **parta** odznak panenství, čelenka stuhová, korálky posetá; vysoký čepec bílý, který nevěsta po oddavkách zamění za *čepiec*; *ztratiť partu*, stratiti věneček; *partica* tvojej Eleny. Časté je uvádzanie sémantizácie v zátvorke: **buchnúť** (*pri zkúškach*) *propadnouti* / **čarbat'** *škrábat* (*o písme*): *počarbat' hakybakmi*; *čarbák*; *čarba*, *čarbanina* čmáranina / **kopačka** kopání (*brambor*); *kopáčka* kopačka (*žena*) / **ochvátit' sa** přestati žrati (*o dobytku*). Číselne označené členenie významového spektra sa v slovníku nevyužíva.

V ukážke spracovania hesiel *íst'* a *kázeň* možno (okrem zachytenia variantnosti *íst'*, *íst'*) upozorniť na zachytenie spojenia *íst' za*, limitného významu slovesa a predponových derivátov, pri substantíve *kázeň* na využitie sémantizácie.

chodit' (*vlakom, na voze, na koni*) jezdit; vlak chodí; *chod'* jdi, běž

ist', **íst'** jíti, jeti; *íst' za...* provdati se; praes. inf. značí blízkou budúcnosť: *idem vám rozprávať*; mladý kráľ ide sa ženit'; (*ve složeninách*) *najst'* najíti, *obíst'* obejítí, vždy mi srdce žiaľ obide, *prejst'* přejítí, přejeti, *príst'*, *síst'*, *ujst'* uniknouti, *výnst'* vyjítí, vyjeti, *vníst'*

kázeň kázání (kostelní)

V slovníku J. Š. Kubína možno, predovšetkým so zreteľom na uvádzanie dokladového materiálu, napriek rozličným nedostatkom aj nesystematickosti v spracovaní, vidieť vyšší stupeň vo vývine slovensko-českej prekladovej lexikografie (porov. aj Weintgart, 1923, s. 90). Problémy s ekvivalentáciou, ktoré sa prejavili v časti hesiel, a vôbec s výberom spracúvaných slov, na ktoré pri absencii súdobého výkladového slovníka narážali aj ostatní autori, reflektoval sám autor v úvode diela vo vyjadrení „musil jsem na ten čas sám upustiti od přemnohých výrazů, jež nebylo mi zatím možno zjistiti“.

Do medzivojrovej produkcie česko-slovenskej dvojazyčnej lexikografie prispel svojím ČESKO-SLOVENSKÝM DIFFERENCIÁLNÝM SLOVNÍKOM (1922, DOPLNOK 1923) slovenský pedagóg a lexikograf Peter Tvrďý. V úvode slovníka, ktorý predstavuje jedno z jeho viacerých lexikografických diel spracúvajúcich slovnú zásobu slovenčiny,²¹ autor ako motív svojej práce uvádza potrebu zaplniť medzeru v slovní-

²¹ V tom istom roku vyšiel aj jeho SLOVNÍK INOJAZYČNÝ (1922), v nasledujúcom roku SLOVNÍK LATINSKO-SLOVENSKÝ (1923), za najdôležitejšie lexikografické dielo P. Tvrďého sa považuje SLOVENSKÝ FRAZEOLOGICKÝ SLOVNÍK (1931). K lexikografickej tvorbe autora pozri napr. publikáciu PETER TVRĎÝ. ZBORNÍK ZO SEMINÁRA K 150. VÝROČIU NARODENIA, 2001.

koch a „poslúžiť v istej miere k očisťovaniu slovenčiny od českosti“ (Tvrđý, 1921, s. 4). Na rozdiel od ostatných česko-slovenských a slovensko-českých slovníkov daného obdobia tak autor explicitne uvádza aj zámer prispieť, podobne ako v ostatných dielach, k „upevňovaniu normy v oblasti všeobecnej lexiky“ (Jarošová, 2001, s. 28). V úvode sa P. Tvrđý zmieňuje aj o predchádzajúcich česko-slovenských a slovensko-českých slovníkoch. Slovensko-českú časť slovníka od K. Kálala a K. Salvu (1896) hodnotí veľmi pozitívne, česko-slovenskú považuje za veľmi krátku a strohú. Kriticky sa stavia k slovníku F. Frýdeckého a P. Kompiša (1919), ktorého nespoľahlivosť demonštruje na spracovaní hesiel ako *bystřina – jarčok, hajati – výskat’* a pod. Materiálové východiská svojho slovníka v úvode neuvádza a ani na ne v jeho spracovaní neodkazuje. Slovník obsahuje 6 000 hesiel, pričom v DOPLNKU K ČESKO-SLOVENSKÉMU DIFFERENCIÁLNEMU SLOVNÍKU (1923) autor spracoval ďalších 9 000 hesiel.

Spracovanie heslovej state je jednoduché, bez sprievodného uvádzania gramatických či iných údajov. Za heslovým slovom vyznačeným tučným typom písma nasleduje za čiarkou prekladový ekvivalent, resp. viacero synonymných ekvivalentov (ktoré, podľa slov v úvode „sebe v smysle svojom sú podobné, tak že jedno namiesto druhého sa dá upotrebiť, ako to text čítaný vyžaduje“): **akce**, činnosť, podujatie, podnik / **během**, cez, počas, za / **čaditi**, čadiť, smudiť, čmudiť / **hoře**, žiaľ, bôľ, bolesť srdca, zármutok, súženie / **kamének**, kamienok, skalka / **kojiti** tíšiť, dojiť, pridáť, nadáť / **koktati** zajakať sa, jachtať, brbtať / **vedro**, horúčosť, horúčava, páľa, spara. V niektorých prípadoch sú zachytené variantné podoby heslových slov (**kaménka**, **kamínka**, piecka, kachličky), hláskoslovne diferencované varianty sú (bez ďalšej špecifikácie) spracované aj v samostatných heslách (**bejk**, býk, bujak / **býk**, bujak).

Vo väčšine prípadov nie je súbor ekvivalentov, ani pri výraznejších významových diferenciách, osobitne členený na významy (**morek**, špik, jadro (niečoho) / **posilniti se**, posilniť sa, potúžiť sa), no slovník obsahuje aj heslové state s číselne rozčlenenou prekladovou časťou (**balík**, 1. balík, batôžtek; 2. ťažký, zdĺhavý človek / **jitro**, 1. ráno; 2. jutro, miera zeme). Autor v samostatných heslových statiach alebo ako súčasť výkladovej zložky hesiel v istej miere zachytáva aj frazeológiu a špecifické kolokácie (**barva**, farba; *pod barvou říci*, robiť narážky / **ber (beř) se po svých**, id’ svojou cestou / **hrbolatý**, hrčovatý, drapľavý, uzlovatý; *hrbolatá cesta*, pahorčilá cesta / **nový**: z *brusu nový*, zcela, docela nový / **shledaná**: na shledanou! do videnia! / **úpěnlivý**, žalobný, žaloblivý, žalostný; *úpěnlivá prosba*, túžobná prosba / **vaditi**, zavádzať; *to nic nevadí*, to nič neškodí). Sémantizácia v zátvorkách sa využíva na obidvoch stranách heslovej state: **houba** (mycí): špongia / **modř**, modrá (belasá) farba / **náplast**, prílep (flajster). Sporadicky sa v zátvorkách uvádzajú aj štylistické kvalifikátory (*vulg., det.*), pri flóre a faune autor zachytáva latinské názvy, napr. **hloh**, lohyňa (*Cratagus*) / **hroch** (*Hyppopotamus*) hroch, vodný kôň / **rus** (*Blatta germanica*), šváb.

Ako samostatné heslá slovník zachytáva lexémy *jeti, jezdití, jíti, jízda, kázání*:

jeti, cestovať, viezť sa

jezdití, chodiť (vlakom, na voze, na koni), vlak chodí

jíti, ísť

jízda, jazda, cesta

kázání, kázeň

ČESKO-SLOVENSKÝ DIFFERENCIÁLNY SLOVNÍK P. Tvrdeho predstavuje prvý jednosmerný česko-slovenský slovník medzivojnového obdobia. V rozsiahlom výseku spracovanej slovnej prináša konfrontačný obraz slovnej zásoby, v ktorom je výrazne prítomný česko-slovenský delimitačný postoj zameraný na stabilizáciu slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, zjavne prítomný v heslách ako **omluvenka**, ospravedlňovací list / **pravítko**, linonár / **rozvod**, rozsobáš, no premietajúci sa do celého diela. Iný prístup možno neskôr vidieť v DIFERENCIÁLNOU SLOVNÍKU ČESKO-SLOVENSKOM V. Šedivého (1937).

Osobitné postavenie v medzivojnovovej dvojazyčnej lexikografii zaujíma SLOVENSKÝ SLOVNÍK Z LITERATÚRY AJ NÁREČÍ (SLOVENSKO-ČESKÝ DIFFERENCIÁLNY). NA ZÁKLADE SLOVNÍKOV, LITERATÚRY AJ ŽIVEJ REČI (1923), ktorý spracovali Karol Kálal a Miroslav Kálal. Slovník explicitne nadväzuje na SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKOSLOVENSKÝ (K. Kálal – K. Salva, 1896), no odlišuje sa od neho v mnohých smeroch. Podľa slov Miroslava Kálala v Predmluve, od vydania slovníka z r. 1896 K. Kálal ďalej dopĺňal jeho slovensko-českú časť, vypisoval zo slovenských novín a kníh slovenské slová a frázy odlišné od českých, zaznamenával si ich na cestách po Slovensku a dával vysvetľovať a opravovať od slovenských priateľov (s. 3). Od roku 1917 v práci na slovníku pokračoval, vydanie v r. 1923 pripravil (popri pôsobení na poste stredoškolského profesora v Banskej Bystrici) a vlastným nákladom vydal jeho syn Miroslav Kálal. Kniha sa od Kálalovho a Salvovho slovníka, ale aj od iných súdobých slovníkov odlišuje nielen rozsahom a spôsobom spracovania lexikálneho materiálu v okolo 40 000 heslových statiach, ale aj celou makroštruktúrou, v ktorej sa okrem slovníka nachádza viacero sprievodných textov. Okrem Predmluvy (s. 3 – 5), súpisu využitých skratiek (s. 6) a vlastného slovníka (s. 7 – 907) publikácia obsahuje Doplňky (s. 909 – 980), Opravy a doplnky (s. 981 – 992), Skratky prameňov a miest (s. 993 – 1000) zachytávajúce literárne zdroje a územné rozšírenie spracovanej lexiky, Poznámky pre odborníkov (s. 1001 – 1004), Poučenie pre českého čitateľa (s. 1004 – 1005), Poučenie pre slovenského čitateľa (s. 1006) a časť nazvanú Homonyma (1007 – 1014), prinášajúcu výberové upozornenie na sémantické diferencie formálne zhodných slovenských a českých slov. Hoci ide o slovensko-český diferenčný slovník, jeho súčasťou je aj rozsiahly 93 stranový Český ukazovateľ (s. 1015 – 1112), spracovaný na základe PRAVIDIEL ČESKÉHO PRAVOPISU z r. 1921 a ďal-

ších slovníkov, v ktorom sa odkazuje na stránky slovníka so slovenskými ekvivalentmi českých slov (spracovanie takéhoto registra bolo v čase bez počítačovej pomoci nepredstaviteľne pracné). Podľa Kálala je Český ukazovateľ „určený nielen pre Čecha píšuceho po slovensky, lež je to aj najbohatší slovník česko-slovenský, ktorý má pomôcť Slovákov čítajúcemu aj ťažšiu českú knižku. Ale ukazovateľ obsahuje aj tisíce synonym slovenských, skupiny druhových názvov a rodiny blízkych slov, ktoré azda poslúžia aj slovenskému čitateľovi, vnikajúcemu hlbšie do bohatstva materinskej reči“ (s. 1006). Tu nachádzame aj formuláciu pozície autora, s ktorou k spracovaniu slovníka pristupoval: „Ak srovná, jak veľká čiastka slov aj v čes. ukazovateli dá sa s malou zmenou použiť aj v slovenčine, pretože patria spoločnému rečovému základu československému, uvedomí si aj to, že obidve spisovné reči pri všetkom bohatstve nárečí československých sú si veľmi blízke. Vzájomné poznanie slovenčiny u Čechov a češtiny u Slovákov je konečným cieľom môjho diela“ (s. 1006). K slovníku je pripojená Kálalova Praktická srovnávací mluvnica česko-slovenská podávajúca na 98 stranách porovnávací opis jednotlivých rovín oboch jazykov.

Spríevodné texty dokladajú ambicióznosť aj obrovskú realizačnú náročnosť Kálalovho lexikografického projektu, pri ktorom je pre slovenského aj českého používateľa zásadne dôležité byť oboznámený s koncepciou, ktorá sa v nich približuje a ktorá sa premieta do podoby spracovania heslových statí. V dobovej situácii intenzívneho česko-slovenského jazykového kontaktu malo dielo plniť funkcie pasívneho aj aktívneho slovníka. Slovník, koncipovaný „na základe slovníkov, literatúry aj živej reči“ spracúva rozsiahly lexikálny materiál, z veľkej časti nárečovú lexiku. Vo vzájomne prepojených poučeníach pre slovenského a českého čitateľa Kálal hovorí, že „je to nielen príručný slovník slovensko-český, ale že vlastne jeho cieľom bolo sossbierať čím väčší slovný poklad slovenský a vysvetliť ho pomocou češtiny. Neodborný slov. čitateľ pozná preto zo slovníka sotva viac ako polovicu hesiel; ostatné heslá nepatria spis. slovenčine, hoci patria slovenským nárečiam. Ktorých hesiel možno užívať, nájde Slovákov v Poučení pre českého čitateľa“ (s. 1006). Tam sa upozorňuje na rozdielny status, rozdielne možnosti funkčného uplatnenia spracovaných slov, a tým aj na dôležitosť spríevodných údajov v slovníku: „Český čitateľ, túžiaci písať alebo hovoriť dobrou strednou slovenčinou, nemusí sa obávať užívať slov so skratkami *bt* (usus bbystric. a turčiansky)“, ďalej sa odporúčajú aj „slová a frázy“ z literárnych diel uvedené s odkazmi na „dobrých autorov“. Aj tu Kálal uvádza, že „len asi polovica slov v tomto slovníku je literárna“ a upozorňuje na „usmerňujúce“ využívanie skratky *m.* – (na) miesto – s tým, že je „slovo za *m.* lepšie ako pred ním“ (s. 1005). Ako príklady využitia tohto postupu možno uviesť napr. **hriška** (*vsl.*) *m. úvrat' / chribet m. chrbát (Hn.) / kačmár (vsl) m. krčmár*. Istý purizujúci moment predstavuje formulácia, že „reč svobodného národa nemôže v sebe trváčne strpieť

niekoľko sto nemeckých a maďarských slov a obratov, ktoré sa dnes dajú dosť ľahko nahradiť výrazmi vzatými z nárečí alebo (u odborných termínov) z češtiny, ktorú tvorili aj Slováci (Benedikti, Doležal, Šafárik, Kollár); pritom posluži aj tento slovník“ (s. 1006). Pôvod slov sa pri prevzatiach v slovníku zachytáva v istom rozsahu, ako sa však hovorí v Poznámkach pre odborníkov, etymológie slov nechcú a nemôžu byť úplné a „cieľ udaných etymológií je čisto praktický“ (s. 1003). K osobitostiam slovníka patrí pozornosť venovaná slovensko-moravským lexikálnym a sémantickým zhodám – mnohé heslové state obsahujú skratku *t. mor.*, ktorá naznačuje existenciu konkrétneho slovenského slova, resp. niektorého významu aj v moravských nárečiach, napr. **breh** *bt* 1) břeh, 2) svah, kopec (*t. mor.*) / **brieždiť sa** *bt* rozbřeskovati se, svítati (*t. mor.*) / **chalan** *t* (*Hur.*), *chalán* 1) výrostek, neotesanec, 2) lenoch, ťulpas (*t. mor.*) (*M.*) (*K.* VI.) / **omrknúť** *bt* 1) omrknouti; 2) zatmíti (*tam som omrkol*); sr. mrk (*t. mor.*) (*K.* VII., VIII.) / **píliť** *bt* 1) (*vsl. pilovac*) pilou řezati (*t. mor.*), 2) (*žena mi hlavu píli* vytýka, *Taj.*) / **vypchat** *bt* vycpati (*vypchatý*) (*t. mor.*). Netýka sa to len jednotlivých lexém, ale napr. aj spracovania slovotvorného formantu: **-astý** *bt* prípona prídavných jmen označujících menší míru vlastnosti, na př. *sladkastý* (nasládlý), *bodkastý* (jen řídce potečkováný) (*t. mor.*); vidz *-istý* a *Mluv.*²²

V Poznámkach pre odborníkov M. Kálal sám zo svojho hľadiska hodnotí slovník ako „prácu kompromisnú a nedokonalú“, vychádzajúcu v danej podobe vzhľadom na „súrnu potrebu“ príručného slovníka. „Vedeckého pracovníka nemôže uspokojiť diferenciálny slovník, bez obširných dokladov a citátov; neoborný čitateľ neocení zas azda tisíce dialektic. slov a skratok prameňov“ (s. 1002). Popri koncepcii slovníka podrobne opisuje (a v heslách potom systematicky zachytáva) pôvod spracovaného, resp. dokladového materiálu. Pri koncipovaní slovníka, ktorého základom je slovník K. Kálala a K. Salvu, autor excerpoval a overoval slová z viacerých dvojjazyčných slovníkov (J. Loos, F. Š. Kott, A. Pechány, L. A. Mičátek), z česko-slovenských, slovensko-českých slovníkov uvádza slovníky F. Frýdeckého a P. Kompíša, J. Š. Kubína, P. Tvrdeho. Veľká časť lexiky z lexikografických zdrojov, až 15 000 hesiel, pochádza zo slovníka F. Š. Kotta (1878 – 1893) – cez Kottov slovník, ktorý Kálal považuje za „dosiaľ najbohatší slovenský slovník“, sa odkazuje napr. aj na slová zachytené u Bernoláka, Dobrovského, Palkoviča, Jungmanna, ale aj na mnohé excerpty zo slovenskej literatúry. Ďalej excerpoval diela slovenských klasikov (A. Sládkovič, J. Botto, J. Kalinčiak, J. Chalupka, P. O. Hviezdoslav, M. Kukučín, S. H. Vajanský a i.), lexikálne zbierky, odborné jazykovedné, národopisné a iné práce, periodiká (napr. A. P. Záturského, F. Pastrnka, S. Czambela, Sborník Matice slovenskej) a slovenské učebnice. Asi 4 000 slov nazbieral M. Kálal medzi

²² Slovotvorný formant *-astý* spolu s ďalšími slovotvornými prostriedkami uvádza Kálal v Praktickej srovnávacej mluvnici česko-slovenskej pripojenej k slovníku medzi slovensko-českými rozdielmi v kapitole O tvorení slov (s. XXXV).

ľuďmi v mestách a dedinách po celom Slovensku. Pri ozrejmovaní, spresňovaní aj korekcii spracovania slov pomáhali M. Káľalovi mnohí spolupracovníci, medzi ktorými osobitne ďakuje P. O. Hviezdoslavovi a T. Vansovej, ktorá doplnkami a opravami pri čítaní korektúry prispela k výslednej podobe slovníka (s. 1003).

Heslové state, ako vyplýva z už povedaného, sú bohaté na informácie rozličného typu. Heslové slová sú označené tučným typom písma, varianty sú oddelené čiarkou (niekedy sa tu uplatňuje skratka *v.* = *vedle*), za nimi sa uvádzajú skratky informujúce o územnom rozšírení, český ekvivalent, resp. ekvivalenty (významové členenie býva číselne označené), prípadné doklady a ich zdroje, odkazy na iné heslá: **kýčer** príkrý, pustý vrch (*Vaj.*) / **inorečný**, **inorečový** *t* cizojazyčný / **mrňať** *t*, **mrnčať** *bt*, **mrnkat'** (*mrnknúť*) fňukati, mrnėti (*M.*) / **podaromne** *t*, **podaromnici** *t* (*-bn-*) *b* zbytočne (*K. VIII*) / **laňajší** *v.* *vlaňajší* *v.* *lanský* loňský; **laňajšok** vidz *lani*. Ak je zachytený pôvod slova (*nem.*, *lat.*, *mad'*. a *i.*), nachádza sa obyčajne hneď za heslovým slovom: **hyntov** (*mad'*) *bt* kočár (na perech); *sr.* *hynta* / **inšancia** (*lat.*) *bt* 1) instance, 2) podání, žádost; / **juhas** (*mad'*, *vsl.*) pasák ovcí, valach (*t. mor.*) (*K. VI.*) / **rádáš** (*mad'*) *bt* prídavek, nádavek / **tinta** (*nem.*) *b* (*vsl.*) inkoust; *sr.* *atrament*, *černidlo*. Gramatické údaje, oporné tvary sa uvádzajú celkom sporadicky, napr. **Ipeľ** (*g. Ipla*) *b* řeka v již. Slovensku, častejšie sa uvádza väzba pri slovesách v zátvorke, napr. **odomr(i)eť** *b* (*koho*) odumřiti, umřiti (komu) (*mamka nás odumřela*) (*t. stč. a mor.*) (*sr. K. VII.*) / **vydrviť** (*koho*) vymořiti (o zimnici) (*K. X.*) / **zobrikovať** *sa m.* zobrykovať (*sa*) (*na koho*) silně okřikovati, osopiti se (*M.*, *K.*). V slovníku sa využíva hniezdovanie, pri ktorom sú rozličné rovnakokoreňové (často aj sémanticky vzdialené) deriváty v heslovej stati radené podľa abecedy. Hniezdovanie tohto typu demonštruje napr. heslová stať, v ktorej je spracované sloveso *chodiť*. V heslách porovnávaných lexém vidíme aj ďalšie osobitosti porovnávacieho spracovania slovej zásoby v Káľalovom slovníku.

chodácky 1) obcházející (?), 2) žebrácký (*Bern.*); **chod'ačky** (*adv.*) chodě, -íc, -íce; **chodák** chodec (*Det.*); **chodánky** 1) *m.* *chodničky* 2) dět. vodítko (*Plk.*); **chodiť** *bt* 1) choditi (*ch. za čím* sbíratí, skupovati, hledati, *bt; ch. za živnostou* hledati si živobytí, *Det.*; *ch. do Říma, za plachtu* přijíti do kouta, *M.*; *chod'* (*chodz, choj*)! jdi, běž! *chod'* chytro běž rychle ; *chodzic* (*vsl.*) *v. hodzic* *m. chodit'*, 2) (*na vlaku, na voze, na koni*) jezdití; **chodníček** *b* 1) chodníček, stezka, 2) *v. pútec* pěšinka ve vlasech; **chodník** *bt* (*chonník, nár.*) chodník, cestička, stezka (*na krivý ch. doviest'* oklamati; *starci vychádzajú na detské chodničky* dětinštějí (*t. mor.*)); **chodný** na chození (*chodné šaty* všední)

ist' *bt*, **íst'** *t* (**it'**, *Bern.*) 1) jíti, 2) jeti (*jet'* slovenčina nemá a užívá vedle *íst'* též zvratných *niest'* *sa* (na koni), *viezt'* *sa*, *vozit'* *sa*; *idem* jdu, jedu; *ideš, ide, ideme, idete, idú, id'* (*idi*) jdi; *šiel v. išiel* šel; *sr. najst', odíst', prejšť, príst' (prijšť), síst'*

(sa), *vníšť* v. *vojsť*, *vyjsť* (*vyňšť*); 3) (označuje najbližší budúcnosť: *Idem sa najesť*; *to dieťa ide ochorieť*, *bt*; *oči ide na tebe nechať*, *Kuk.*), 4) *ísť za (koho)* v. *vydať* sa vdáti sa (*Kuk.*); 5) (*lahko ide prísť k novým hábom* snadno se přijde, *Kuk.*)

jachať jechati, jeti (*K. I. VIII*)

kázeň (f.) *bt* kázání (*t. mor.*) (*držať*, *robiť komu kázeň* čisti levity). 2) kázeň; vidz *cvik* kázeň (*sr. K. I. VI. IX.*)

SLOVENSKÝ SLOVNÍK Z LITERATÚRY AJ NÁREČÍ (SLOVENSKO-ČESKÝ DIFFERENCIÁLNY) K. Kálala a M. Kálala (ktorý sa však vzhľadom na dominantný a zásadný podiel M. Kálala na výslednej podobe bežne berie ako jeho autorský „Kálalov slovník“) bol – pri zohľadnení typu slovníka, ktorý predstavoval, a odborných aj spoločenských okolností, do ktorých vstupoval – v dobových reakciách pozitívne hodnotený. Nad rozličnými aspektmi Kálalovho slovníka sa v recenzii diela zamýšľal J. Zubatý, ktorý tematizoval okrem iného fakt, že ide o dielo českého autora, ktorý sa nemohol opierať o „živý slovník svojho jazyka“, no „svedomitě se snažil shledati, co slovního bohatství žije v duši slovenského lidu“. Hoci pripomína, že filológ, „který by nejraději v slovníku viděl jazyk v celé jeho bohatosti, o diferenciálním slovníku nerad slyší“, súčasne odkazuje na jeho praktickú funkciu a hodnotí slovník v porovnaní s tým, čo vyšlo dosiaľ, ako podstatný a vítaný pokrok (Zubatý, 1925, s. 15 – 16). V súvislosti s výrazným zastúpením nárečovej lexiky, ktoré mu pripadá miestami preexponované, súčasne konštatuje, že „nesmíme zapomínati, že na Slovensku na př. úředník má jistě příležitosti dost, aby se setkal s tvarem nespisovným“. Životnosť Kálalovho slovníka sa odráža napr. v odkaze na fakt, že hoci bol koncipovaný ako slovensko-český diferenčný slovník, dlhé roky splňal aj úlohu nárečového slovníka a „v jazykovednej literatúre sa ešte i v súčasnosti nezriedka cituje ako pramenné dielo“ (Ripka, 1994, s. 226).

S odstupom skoro pätnástich rokov od publikovania kálalovského slovníka (1923) vyšiel v edícii Čítanie študujúcej mládeže koncepčne osobitý PRÍRUČNÝ SLOVNÍK SYNONYMICKÝ A DIFERENCIÁLNY Jána K. Garaja (1937). Má 7 000 hesiel a pôvodne mal obsahovať len slová menej známe českému čitateľovi. Počas spracúvania slovníka autorovi, ako píše v úvode, lexikálny materiál narástol tak, že sa rozhodol pôvodnú koncepciu diferenčného slovníka pozmeniť a zostaviť synonymický slovník, „lebo takáto pomôcka jazyková nám doteraz chýbala“ – pritom (nie však pri všetkých heslách) zotrval aj pri uvádzaní českých ekvivalentov. Materiálové zdroje slovníka ani nadväznosť na iné lexikografického diela nie sú v úvode nijako špecifikované.²³ Spo-

²³ Kriticky odmietavo sa ku Garajovmu slovníku po jeho vyjdení postavil E. Novák: „Garaj se o svém poměru k dosavadním slovníkům ani slovem nezminil v stručném úvodu k své práci. V němž

jenie princípov diferenčného a synonymického slovníka sa premietlo do rozmanitosti typov hesiel. Na jednom póle stoja heslá zachytávajúce čisto slovenské synonymické rady (**bôľny** bolestný, ubolený, trpiaci / **brechat'** štekať, havkať, blavkať, d'avať, d'avkať), vo väčšine hesiel je za slovenským synonymickým radom pripojený český ekvivalent, resp. niekoľko ekvivalentov (**clivost'** tesknosť, smútok, žiaľ – tesklivosť / **farbistý** pestrý, rozmanitý, rozličný – barevný / **haluz** ratolesť konár – větev / **hajno** křdel – hejno / **horúčava**, horúčosť, horúčka, páľa, spara, veľké teplo – horko, vedro / **kálat'**, štiepať, sekať, rúbať – poltiti / **žart** fanta, šanta, figeľ, kujonstvo, vtíp – žert / **zrezka** rezko, čerstvo, obratne, šibko, hybko – čile, křepce). Ak možno (pri všetkých metodologických výhradách) niektoré takto spracované heslá hodnotiť ako vcelku vydarené (**baník** haviar – horník, havíř / **bozk** pyštek – polibek, hubička), pri iných (mnohých) viedlo rozvíjanie synonymických radov na slovenskej strane spolu so širokým chápaním synonymie k situáciám, keď český „ekvivalent“ zodpovedá len niektorému, resp. niektorým zo slovenských slov (**breh** kopec stráň svah – břeh / **čamrva** drobizg, biedni ľudia – drobotina). Nájdu sa aj heslá, kde možno o ekvivalentnosti českej lexémy vo vzťahu k niektorému zo slovenských slov uvažovať len hypoteticky v nejakom špecifickom kontexte alebo ani to nie (**bežkat'** utekať drobným krokom, drobčiť, cupkať – hopsati / **bezúhonný** úplný, dokonalý, mravný, nepoškvrnený – naprostý). Pri niektorých slovách nachádzame sprievodné informácie, poznámku o pôvode, napr. **apatieka** (z gr.) lekárň – lékárna / **bajonet** (z fr.) bodák / **čomov** (z maď.) viazanička, otiepka – otýpka, svazeček, alebo kvalifikátor nár., napr. **bl'achový** (nár.) plechový / **káčka** (nár.) kečka, štica, škuty, vlasy – kštice.

Pri spracovaní lexém *íst'* a *kázeň* možno podotknúť, že obe heslá patria k tej časti heslových statí v slovníku, ktoré si zachovali „nenabúraný“ prekladový charakter – na rozdiel od zreteľnej (jednoduchej) štruktúry hesla *kázeň* sú však informácie v hesle *íst'*, kde sa český ekvivalent *jet* neuvádza, spracované v dosť nepriezračnej podobe:

íst' — jíti; s přítomníkom opisuje bud. čas: **ide** — jde) **oči nechat'** – nechá; — **tvorit'** — utvoří, bude tvořiti
kázeň — kázání

Slovník J. Garaja síce obsahuje množstvo lexikálnych informácií a „z výskumného pohľadu“ (najmä pri porovnaní so súčasnými synonymickými slovníkmi) nie je nezaujímavý, z hľadiska slovensko-českej lexikálnej konfrontácie sa však javí ako veľmi nespoľahlivý a ťažko uplatniteľný pri napĺňaní cieľov, ktoré jeho autor deklaroval.

Na sklonku tridsiatych rokov vyšiel aj DIFERENCIÁLNY ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK S KRÁTKOU KONVERZÁCIU A PREHLADOM SLOVENSKEJ MLUVNICE (1937) Vladimíra Šedivého mimo jiné uvádí, že se pro část synonymickou rozhodl teprve tehdy, když se mu „rozsah látky slovníkovéj nad očekávanie rozšířil.“ Autor nepostřehl vůbec, že princip diferenčialnosti je do značné míry protichůdný, ba přímo neslučitelný s požadavky slovníku synonymického“ (Novák, 1938, s. 61).

ho. Slovník, v ktorom sa neuvádza nič o okolnostiach vzniku alebo autorskej koncepcii, obsahuje približne 4 000 hesiel. Predpokladaná funkcia praktickej príručky sa odráža v začlenení stručného konfrontačného opisu slovenčiny, zahŕňajúceho poučenie o hláskosloví, pravopise a morfológii (v prehľadných tabuľkách) v závere slovníka, a osobitne v konverzačných dialógoch, zameraných na kontextové predstavenie diferenčnej lexiky. Slovník je koncipovaný jednoducho: vedľa heslového slova zvýrazneného tučným písmom stojí bez sprievodných gramatických či iných informácií slovenský ekvivalent, niekedy je ekvivalentov viac (**divoký** divý / **hoře** zármutok / **tríštiti** trieštit', mliaždit'). Osobitným spôsobom sa spracúvajú lexémy, pri ktorých sa počíta so súčasťou prítomnosťou v češtine aj v slovenčine, pričom sa pre slovenčinu zachytávajú aj ďalšie synonymné/variantné lexikálne prostriedky (uvádzané za spojku *i*) – **býk** i bujak / **čadit'** i kadit' / **pravítko** i lineár / **vetchý** i chatrný, slabý / **výmluvný** i výreč-ný / **omluvenka** omluvenie i ospravedlnenie / **koktati** koktať i jaktať, zajakať sa / **ve-meno** i vemä. V spracovaní niektorých lexém tu možno vidieť absenciu delimitačného postoja spomínaného pri slovníku P. Tvrdeho. Číselné členenie prekladovej časti hes-lovej state sa neuplatňuje. Široko je zastúpené využitie sémantizácie v zátvorkách, napr. **parný** (deň) horúci, sparný / **uměti** vedet' (úlohu) / **zářez** páha (na šindli), ktorá sa využíva aj pri špecifikácii jednotlivých významov, napr. **jitro** ráno; (míra) jutro / **usedlost** usadlost' (povahy); majetok, gazdovstvo. V niektorých heslách sú spracované frazeologizované spojenia (**padrť: rozbíti na** – rozbit' na franforce / **úzký: dostal se do úzkých** dostal sa do klepca). Úspornosť v spracovaní sa vo viacerých heslách (nie však systematicky) dosahuje zápisom viacerých hniezdovaných slov pomocou lomky (**prehliv/ý, -ost** prekh/ý, -ost') alebo spojovníka (**mraven-ec** mravec, **-čí** mravčí). Fragmentácia lexém pomocou lomky sa využíva aj v tých prípadoch, keď základný tvar heslového slova slúži len ako vstupná informácia k spracovaniu frazém a kolokácii (**used/ati: až srdce usedá** až srdce puká / **dut/ý; -á vrba** dúpná, bútl'avá vrba).

Spracovanie lexém *jeti* (aj *jezdec, jízda, jítí, kázání, kázeň* v slovníku je jednoduché:

jeti íst', cestovať
jezd/ec -iti jazd/ec, -it'
jítí íst'
jízda jazda
kázání kázeň
kázeň i poriadok

Slovníkmi J. Garaja a V. Šedivého sa uzatvára medzivojnová etapa vydávania slovensko-českých a česko-slovenských dvojjazyčných slovníkov.

V pokračovaní príspevku sa budeme venovať dvojjazyčným slovensko-českým a česko-slovenským slovníkom od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť.

Literatúra

- BALCOVÁ, Táňa – GREŇA, Štefan: Česko-slovenský, slovensko-český slovník. Bratislava: Kniha – spoločník 2004. 1031 s.
- Biblia sacra, To gest Biblj Swatá, aneb wssecka Swatá Pjsma, Starého y Nowého Zákona, opit přehlédnutá, a w nowi wydaná. Léta Páni MDCCCVIII.
- BLANÁR, Vincent: Problematika dvojazyčných slovníkov na Slovensku. (Lexikografia v dejinách slovenskej jazykovedy; dnešný stav; úlohy a nová organizácia.) In: Lexikografický zborník. Materiály z porady o prekladových slovníkoch, ktorá bola 13. – 16. októbra 1957 v Piešťanoch. Red. V. Blanár. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 6 – 17.
- BRADÁČ, Josef: Malý slovensko-český slovníček. Praha: Tiskem „Unie“ 1919. 44 s.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turč. Sv. Martin 1892. 330 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. V Turčianskom Sv. Martine: Nákladom vlastným 1906. 624 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenský pravopis. Historicko-kritický náskres. Budapešť 1890.
- DOBROVSKÝ, Josef: Deutsch-Böhmisches Wörterbuch. Praha 1802, 1821.
- FEIFIČOVÁ, Magdaléna – NĚMEC, Vladimír: Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty. Dobřichovice: Kava-Pech 2000. 192 s.
- FRÝDECKÝ, Fridrich – KOMPIŠ, Peter: Příručný slovník česko-slovenský a slovensko-český. Praha: Bursík & Kohout 1919. 355 s.
- FRÝDECKÝ, Fridrich: Slovníček slovensko-český a česko-slovenský. Praha: Bačkovský 1920. 158 s.
- GARAJ, Ján: Příručný slovník diferenciálny a synonymický. Martin: Matica slovenská 1937. 251 s.
- GAŠPARÍKOVÁ, Želmíra – KAMIŠ, Adolf: Slovensko-český slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1967. 812 s.
- Rec.
- SLIVKOVÁ, Viera: Gašpariková, Želmíra – Kamiš, Adolf: Slovensko-český slovník. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 2, s. 108 – 112.
- SYROVÁTKOVÁ, Jarmila: Nový Slovensko-český slovník. In: Naše řeč, 1968, roč. 51, č. 2, s. 109 – 111.
- GREGOR, Alois: O diferenčním slovníku slovensko-českém. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Ōada jazykovidná. 1958, s. 119 – 122.
- HAYEKOVÁ, Matilda: Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava: Univerzita Komenského 1979. 256 s.
- HLADKÁ, Zdeňka – MARTINCOVÁ, Olga: Tradice a současnost české lexikografie. In: Теория и история славянской лексикографии. Ed. Маргарита Чернышева. Научные материалы к XIV съезду славистов. Москва 2008, c. 261 – 286.
- HLADKÁ, Zdeňka: České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku. In: Naše řeč, 2005, roč. 88, č. 3, s. 140 – 159.
- HORÁK, Gejza – BUZÁSSYOVÁ, Klára – KOČIŠ, František – MARSINOVÁ, Marta – MICHALUS, Štefan – PECIAR, Štefan – PISÁRČIKOVÁ, Mária – RÍSOVÁ, Eva – SLIVKOVÁ, Viera – ŠALINGOVÁ, Mária: Česko-slovenský slovník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979. 790 s.
- Rec.
- HORÁK, Gejza: Budeme mať česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1969a, roč. 3, č. 10, s. 321 – 324.
- HORÁK, Gejza a kol.: Koncepcia česko-slovenského slovníka. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 6, s. 339 – 345.
- MICHALUS, Štefan: Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 34, č. 6, s. 105 – 107.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Významný príspevok. Vyšiel Česko-slovenský slovník. In: Práca, 9. 2. 1980, s. 5 (rozhovor S. Ondrejoviča s G. Horákom, hlavným redaktorom Česko-slovenského slovníka).

- PISARČIKOVÁ, Mária: Z osobitných problémov pripravovaného česko-slovenského slovníka. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 8, s. 266 – 269.
- SLIVKOVÁ, Viera: Ekvivalent v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 1, s. 11 – 13.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Frazéológia v Česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 4, s. 97 – 102.
- RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: Česko-slovenský slovník. Veda, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1979, 792 s. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 6, s. 364 – 372.
- JACKO, J.: Česko-slovenský slovník. In: Východoslovenské noviny, 28. 3. 1980, príl., s. 2.
- KAČALA, Ján: Vitame Česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 5, s. 186 – 188.
- FILIPEC, Josef.: Česko-slovenský slovník. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 1, s. 85 – 90.
- POKORNÁ, Eva: Vlastní jména v Česko-slovenském slovníku. In: Naše řeč, 1981, roč. 64, č. 2, s. 101 – 104.
- HORECKÝ, Konštantín – HORECKÁ, Katarína – KORTMAN, Bohuslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov. Žilina: Knížné centrum 1997. 96 s.
- HUFELAND, D. Krištof Viliam: Kunšt prodloužení života. Prekl. J. Palkovič. 1800.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Poznámky k lexikografickej koncepcii Petra Tvrdeho. In: Peter Tvrdrý. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001, s. 27 – 34.
- JÓNA, Eugen: Prehľad slovenskej a českej lexikografie. In: Slovenská reč, 1950-51, roč. XVI, č. 9 – 10, s. 270 – 284.
- JÓNA, Eugen: Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 6, s. 321 – 331.
- JUNGMANN, Josef: Slovník česko-německý. 1834 – 1839.
- KÁLAL, Karol – SALVA, Karel: Slovník slovenskočeský a československý. V Lipt. Ružomberku: Tiskem a nákladem Karla Salvy 1896. 290 s.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (slovensko-česky diferenciálny) V Banskej Bystrici: Tlačou Slovenskej grafie 1923. 1125 s.
- KOTT, František Štěpán: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický 1 – 5. Praha: J. Kolář 1878 – 1893.
- KUBÍN, Josef Štefan: Slovník slovenskočeský (diferenciální). Praha: Česká grafická unie 1920. 146 s.
- LAMBL, Dušan Wilém: Slovníček Slovenský. In: Časopis Českého musea, 22, 1848.
- Liptovský česko-slovenský slovníček. In: Belopotockého kalendár. 1839/1840.
- LOOS, József: A magyar, német és tót nyelv szótára. I. Magyar-német-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1869. 790 s.
- LOOS, József: A német, magyar és tót nyelv szótára. II. Német-magyar-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1870. 650 s.
- LOOS, József: A tót, magyar és német nyelv szótára. III. Tót-magyar-németrész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1871. 652 s.
- MAJTÁNOVÁ, Marie: Slovo kázeň v slovnej zásobe staršej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, č. 1, s. 28 – 31.
- MIČÁTEK, L. A.: Diferenciálny slovensko-ruský slovník. Turčiansky Sv. Martin: Knihtlačiarstvo-účasťinársky spolok 1900. 446 s.
- MIDRIAKOVÁ, Elena: Ľudovít Vladimír Rizner – František Augustín Urbánek. Riznerov zástoj na rozvoji československej vzájomnosti. In: Ľudovít Vladimír Rizner. 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia. Bošáca – Zemianske Podhradie, 16. – 17. 3. 1989. Zost. M. Kovačka. Martin: Matica slovenská v spolupráci s Obecným úradom v Zemianskom Podhradí 1993, s. 123 – 131.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1964. 512 s.

- NEČAS, Jaroslav: Slovenské knihy českým čtenářům (bibliografie + slovníček). 1961. 91 s.
- NEČAS, Jaroslav: Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih. Praha: KNIHA, N.P STŘEDOČESKÉHO KNV 1962?. 101 s.
Rec.
- MICHALUS, Štefan: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Československá terminologie, 1964, č. 4, s. 248 – 250.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 4, s. 244 – 246.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s.
Rec.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. 2. (prepracované) vydanie. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 6, s. 365 – 368.
- NĚMCOVÁ, Božena: Dílo Boženy Němcové. XIII. Putování po Slovensku. 2. Praha: Kvasnička a Hampl 1930. 375 s.
- NOVÁK, Ludovít: Omyl v československej lexikografii školské. In: Slovo a slovesnosť, 1938, roč. 4, č. 1, s. 61 – 63.
- PALKOVIČ, Juraj: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten. Praha: In der Fürsterzbischoflichen Buchdruckerey 1820 – 1821.
- PALKOVIČ, Konštantín: Česko-slovenský slovníček Branislava Zocha. In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 136 – 147.
- PALKOVIČ, Konštantín: Liptovský česko-slovenský slovníček z prvej polovice 19. storočia. In: Jazykovedný časopis, 1963, roč. 14, č. 2, s. 146 – 155.
- PALKOVIČ, Konštantín: Z predbernolákovských slovníkov. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 14. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 103 – 120.
- PECHÁNY, Adolf: Slovník slovenský a maďarský. Budapešť: Révai 1907. 408 s.
- Peter Tvrdý. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Ed. S. Ondrejovič – K. Fircáková – D. Lechner. Bratislava: Univerzitná knižnica 2001. 155 s.
- PITRÁK, F.: Nový rádce gramatický. Praha: Nový kalendář učitelů 1892. 120 s.
- RIPKA, Ivor: Vyjde I. zväzok Slovníka slovenských nářečí. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 4, s. 221 – 226.
- SEKANINOVÁ, Ella: Šesťzväzkový veľký Slovensko-ruský slovník ako prototyp konfrontačného lexikografického diela. In: Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 2, s. 118 – 124.
- Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. Sepsal Adolf Peter Zátarecký. V Praze: Tiskl Alois Wiesner 1896. 390 s.
- STRÝČKO SLAVOŠ (Ludovít Vladimír Rizner): Kytka z Tatier: československej mládeži z rôznych kvietkov uvil Slavoš Strýčko: so slovníčkem slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1885. 8 s.
- STRÝČKO SLAVOŠ (Ludovít Vladimír Rizner): Zo slovenskej chalúčky. Povesti, ktoré česko-slovenskej mládeži z rozličných kvietkov vybral a podáva Strýčko Slavoš. So slovníčkom slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1886.
- SUCHÝ, Kamil: Slovenská mluvnice. V Prahe: Bursík & Kohout 1919. 189 s.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef a kol.: Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. 1850.
- ŠEDIVÝ, Vladimír: Diferenciálny slovník česko-slovenský. Praha – Prešov: Československá grafická unie 1937. 75 s.
- TVRDOŇ, Emil: Prvý Palkovičov slovník z r. 1800. In: Slovenská reč, 1978, roč. 43, č. 2, s. 81 – 87.
- TVRDÝ, Peter: Česko-slovenský diferenciálny slovník. Trnava: Lev 1922. 160 s.

Rec.

ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciálny slovník. In: Jazykoveda. Ed. J. Chovan. Martin: Matica Slovenská 1992, s. 189 – 191.

HORECKÝ, Ján: Výročie Petra Tvrdého. In: Kultúra slova, 1970, roč. 3, č. 8, s. 257 – 258.

JÓNA, Eugen: Slovenský slovníkár Peter Tvrdý. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 1, s. 18 – 31.

ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciálny slovník. In: Slovenské pohľady, 1926, roč. 42, č. 3, s. 178 – 180.

TVRDÝ, Peter: Doplnok k Česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku. Ružomberok: Lev 1923. 276 s.

TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. Nákl. Československej grafickej unie 1933. 843 s.

TVRDÝ, Peter: Slovník inojazyčný. Bratislava: Comenius 1921. 126 s.

TVRDÝ, Peter: Slovník latinsko-slovenský. Lev 1923. 331 s.

WEINGART, Miloš: Príspevky k studiu slovenštiny. Sborník Filosofickej fakulty, roč. 1, č. 17. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského 1923. 138 s.

ZOCH, Ivan Branislav: Česko-slovenský slovníček. 1850. 32 s.

ZUBATÝ, Josef: Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. In: Naše reč, 1922, roč. 6, č. 10, s. 314 – 317.

ZUBATÝ, Josef: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. In: Naše reč, 1925, roč. 9, č. 1, s. 15 – 20.